

JÁSZKUNSAĞ

Irodalmi, társadalmi
művészeti és kritikai
folyóirat

4

XXIII. évfolyam
1977. december
negyedik szám

Hando Kunnal

Ötödik gondolata

Folyton ez his országra gondolok.
Nag országot crehődjáhen hűgocsi creh,
meg ország legerében rővecste creh,
őjan hicsi, mindeh meg se lőha.

Mit mond az idegennek
azgenyelvem e mare: Eeshi?
herdem magamból.

Vau ari India rőhe, hoh legerfelepröt buriot fel,
hoh vennat perhai, de perhai a hűró perhai.

Halangot földje ef a föld,
és a leger utere azt hűnőja,
hoh őrisse a leger aija most és mindörőle

Vau ariken felillen, hoh lőhő legerbirőret
efen a földön: birőzötret is meg mővőret.

hűjas hűteret mőstető,
ihost hűró peront ereje volt az,
ere uzomábren uzivődő peronté,
hűvilűnt nem ragoghet hi meg hűrólrot,
világbirő deliát.

selet ország ef a föld,
ahot meghit bejed az énel.
Nepemaz rorret selet hűlőzethat,
idegen erőt hűkét
Nehet a mūethat

Vihorlőret most ötödik seel tenh;
onot nūhen, melom dromböl új legerrel.
jó ef nūhen
Seitelmes és őrit az élet.

hűfuzza. földitene

TARTALOM

- 3 Jaan Kross: Milyen nyelven? Elég
- 4 Ellen Niit: A madárszobrász
- 5 Jaan Kaplinski: Táncol a nád
- 6 Paul-Eerik Rummo: Ballada a gránitszilánkról (Képes Géza fordításai)
- 7 Mati Unt: A színházban történt Doboss Gyula fordítása)
- 9 Hando Rummel: Az erdő magos
- 10 Viivi Luik Mi az oka, Másik (Keresztes Ágnes fordításai)
- 11 Jaan Kruusvall: A nyaraló
- 13 Arvo Valton: Számonkérés (Fehérvári Győző fordításai)
- 17 Enn Vetemaa: Odasurranni
- 18 Viivi Luik: Ő mindent elmondott (Körmen-di Lajos fordításai)
- 19 Enn Vetemaa: A nevetés (Lezsák Sándor fordítása)

VALÓ VILÁG

- 20 Észtországi pillanatképek — Rab Nóra ri-portja

HAGYOMÁNYOK

- 26 Egy közelgő centenárium elé — Száz éve született Anton Hansen Tammsaare — Fehérvári Győző tanulmánya

KÖZMŰVELŐDÉS

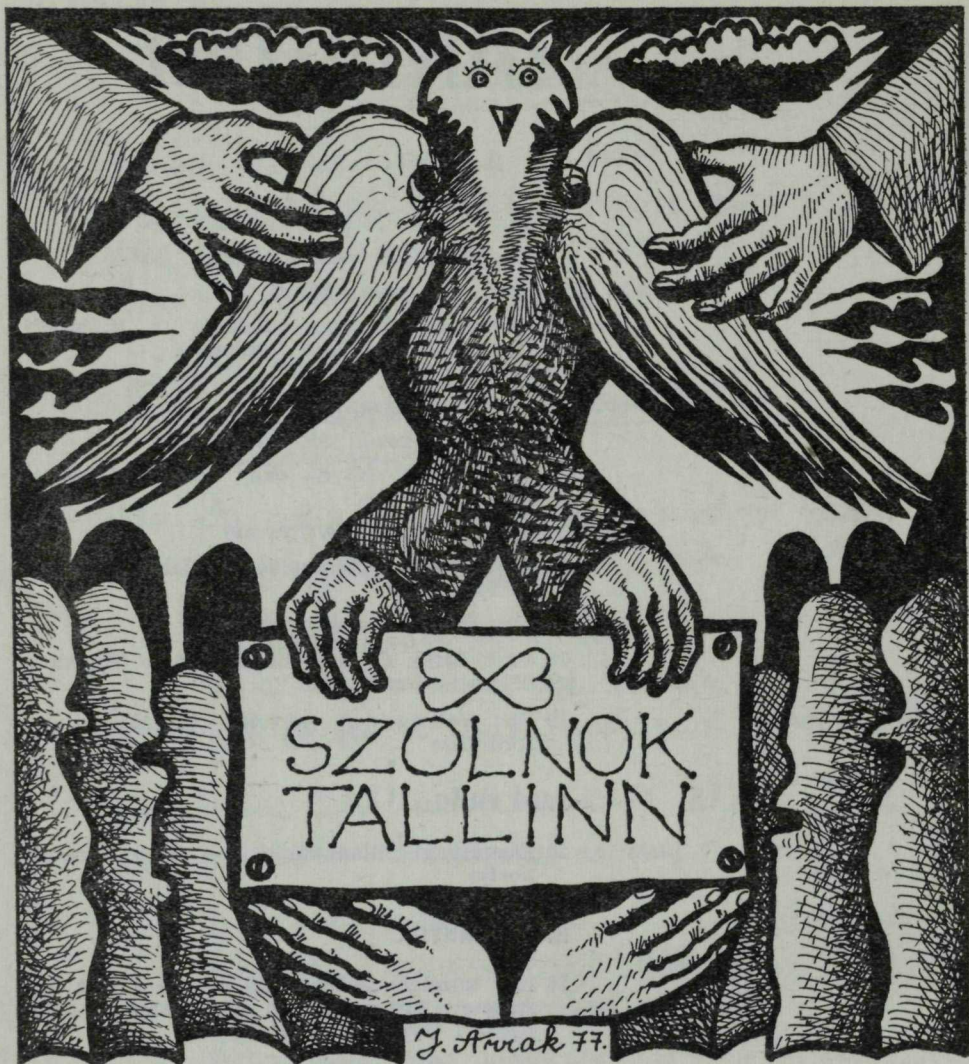
- 33 Falumúzeum a tenger-partján — Szabó László

KÉPZŐMŰVÉSZET

- 37 Újítás és hagyomány — Egri Mária
- 39 Bensőséges üzenet: az észt ex libris — Arató Antal

TÉKA

- 43 Egy kis visszatekintés — Czine Mihály

JÁSZKUNSAĞ

A Szolnok megyei Tanács V. B. művelődésügyi osztályának folyóirata, XXIII. évfolyam 4. szám. Megjelenik negyedévenként. Felelős szerkesztő: Valkó Mihály. Szerkesztőség: 5000 Szolnok, Koltói Anna u. 2. Telefon: 13-131. Kiadja a Szolnok megyei Lapkiadó Vállalat. A kiadásért felel: Vlrágh Iván. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető a Posta Központi Hírlap Irodánál (1900 Budapest, V., József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díj: 1 évre 20 forint, csekkszám: 215-96162. Készült a Szolnoki Nyomdában (5000 Szolnok, Vörös Csillag út 28.). Felelős vezető: Gombkötő Béla igazgató.

Index: 25 910

Milyen nyelven?

A világ négy sarkán
a láng mögül
kátrány füstje mögül
izzadt arccal néznek az útépítők.
Milyen nyelven néznek az útépítők?
Falvak fái alatt, városok fái alatt
kimondhatatlan pillanatok nyílnak,
szerelmek csöndjével tele.
Milyen nyelven ölelkeznek a szeretők?
A föld minden édesanyjának karján
egy-egy kisded mosolyog —
Mi a nyelve
az útnak, a szerelemnek, a jövőnek?

Elég

Elég egy kis morzsányi mosoly
egyetlen szó se kell
sőt bölintani is felesleges
Elég az együtt-mosolygás árnyéka
melyben még csak nem is kísért a
széles ellenséges vigyor

Elég az együtt-mosolygás árnyéka
s már megtörtént az árulás

Elég a szürkén meghúzódó
kőfal
mit észre sem veszel és
amíg lépdelsz egykedvűen
fejeddel nekimégy
hogy arcodról lehorzsolja a bőrt:
kétségbeesés

mindig ugyanaz
Ugyanaz a munka

gyűjteni gyűjteni gyűjteni egyre
gondáfonyákat örömbogyókat
csipkerózsa-tüskékről vércseppeket
bölcesség bogyóit mik szótlanná tesznek
a nagy taposókádba
a szív piros zúzódorongja alá
hogyan forrjon forrjon forrjon a testben

tapasztalás

Ugyanaz az út
mindig ugyanaz
menni városokon át pusztákon át
kőrakások dala gyerekek zivaja s madárfütyty közepette
Ugyanaz az út
mindig ugyanaz
kettesben

csak ez és semmi más.

/ ELLEN NIIT

A madárszobrász

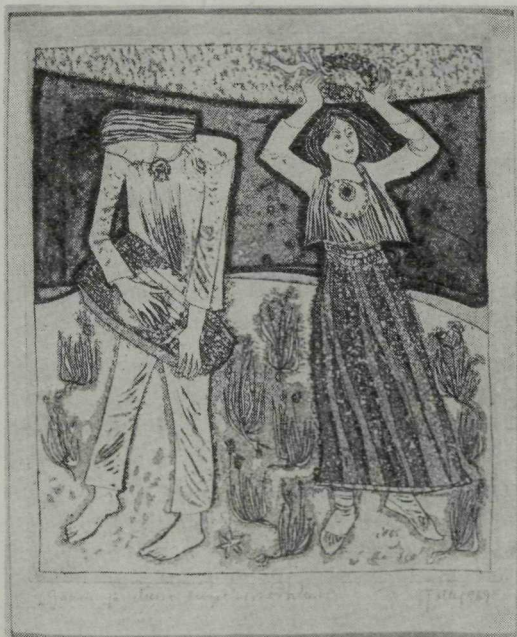
Mindegyik ujjában egy rigó fütyörész.
Fojtogató szorongás markolja a mellet:
Szobornak sok, rigónak meg kevés —
hiányzik még ezer rost és idegszál.

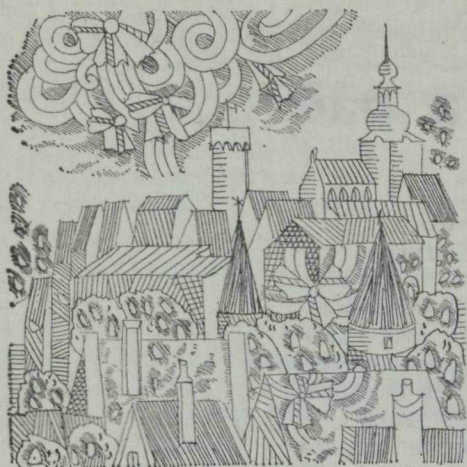
Mert hát mi a madár? Lány pihék, repülés
és ének! mitől a vér is bizsereg már —
Mindez belegyül a meleg tenyérbe és
finom formát kap az alaktalan agyag.

Még rálehelisz és az alvó csoda megébred:
lelkedből lelket adsz így egy maréknyi földnek —
Földrehúzó súlyát eldobja az anyag:
már mocorog a szárny! Micsoda ős titoknak
zára pattan fel itt? hisz már szárnyaid nőnek
és műved is repül: ágra száll, úgy rikongat.

Táncol a nád

Táncol a tóban a nád,
Moccan a kavics, elgurul.
Fűszállal fogad közt, te maradsz,
Itt maradsz egyedül, örömmel.
Semmi, csak fenn és távol a szél —
Mit kérdezősködnék fenn a fenyők?
Tán fuldokolnak a kék levegőben;
Az ötödrész hold opál szeme
Nem ugyanazt a csendet önti szét
Mint mikor elnémul a hang —
Ez a csend az ég boltívéről árad,
Hol hirtelen megélednek a fák.
Ezen az éjszakán rigó dalol csak,
Ez minden, mit ez éjtől kaptál,
A fák táguló csöndgyűrűje, mely
Eget, földet és csillagokat egybefog.
Ez az óra az egyént a mindenségbe oldja,
Az éggel egyedül maradsz.
A víz hálójában szunnyad a ponty,
Meddő homok pereg, pereg a kőre.

PAUL-EERIK RUMMO

Ballada a gránatszilánkról

Nem én voltam, hanem Voronyezsből egy egyszerű katona.
Az ég csillagokkal lyuggatott üstje csurgatta hideg fényét.
Én épp hogy megszülettem mint a tűzhely királyfia,
Pólyámra szalagoknak szétszabdalták nővérem tarka kötényét.

Így hát, persze, nem itt történt és még csak nem is énvelem.
Fagyos hó helyett puha, gyűrött lepedőn feküdt a beteg.
Nem süttött a nap, nem volt ott madár, egyetlen fa sem
S a voronyezsi katona mellén gránátütötte seb.

Ez az ember rólam semmit se tudott s nem tudtam róla én.
Behegedt a sebe. Én meg már suttyógyerek voltam, komoly diák
S íme, húsz év múlva, a ritka esetet egy újság hozta elém:
Hogy egész életén át szívébe ékelődve lapult egy gránatszilánk.

Míg diáktársaim szorongást hordtak szívükben a dolgozatok miatt
S míg nővérem első gyereket hordta szíve alatt:

Ez az ember úgy járt-kelt a világban, hogy egy repeszdarab
volt a szívében, meghúzta magát, moccanatlan maradt.

Aztán, szétfúzott gerinccel a háború fenevadja barlangjába bújt —
És ez a férfi húsz éven át hordott a szívében egy repeszdarabot.
A férfi csak most, egy keserű éjre virradó reggel tudta meg...
A lepedő langyos és gyűrött mint a hó, hova gránát csapott.

Csak ma tudtam meg, mi volt egy egyszerű katona élete.
Fölfedeztem, hogy szívemben egy gránatszilánkkal születtem.
Kivették testéből ezt a szálkát, az újság a hírt így fejezi be...
De ettől a naptól fogva gránatszilánk roszdásodik szívemben.

Képes Géza fordításai

A színházban történt

Ez év októbere nagyon meleg volt, a férfiak kiskabátban jártak az utcán. Esténként azonban rendszerint élénk szél támadt, és csodálatos bíborszínű volt az alkony. Földközébe került valamelyik üstökös, szabad szemmel nem lehetett látni, távcsővel azonban felvételeket készítettek róla, néhány folyóirat közölte is ezeket a képeket. A vásárcsarnoknál minden reggel asszonyok várakoztak. Teherautóval szállították őket a kolhozba krumplit szedni. Színházunkban éppen ezekben a napokban volt a bemutatója egy klasszikus drámának, amely még a harmincas években íródott, és hosszú tetszhalála ellenére sem fakult meg, sőt, meglepően modernnek hatott, ahogy mondani szokták — egy sor általános emberi problémát vet fel, helyenként az emberi élet leglényegét érinti, ezért is jegyezték meg a fővárosi kritikuskok, hogy a színházunk ismét felfedezést tett, letörölte erről az öreg darabról a port, amely méltatlanul borította. Számunkra ez nem volt meglepetés, tudniillik korántsem esetlegesen kockáztattuk meg a szerző bemutatását: hosszú viták, sőt veszekedések előzték ezt meg — néhányan közülünk egy ideig nem is köszöntek egymásnak. Mindenesetre fényesen bebizonyítottuk, hogy ez a dráma, amelyet 1932-ben írtak, napjainkban is teljesen újszerűen hat. A városban általában csend volt, mindössze egy vonat rohant bele egy autóbuszba a vasúti átjáróban a hó elején; két ember meghalt, négyen kisebb-nagyobb sérülésekkel megúszták. Állítólag a váltóőr volt a hibás, nem eresztette le idejében a sorompót. Buján virágoztak a dáliaik. Különösen a sötétlilák, hosszú, majdnem embermagasságú száraikon — a kedvenc virágaim; nem tudok szebbet elképzelni ezeknél a tömör, üde színfoltoknál a már sárguló természetben. Ha a dombról nézi az ember a várost, tisztán látszik a horizont, a körvonalak élesen kirajzolódnak, a síkok ragyognak. Ilyennek csak októberben látni városunkat.

Az előcsarnok széles ablakánál álltam és néztem a várost. Hátam mögött sétálgató, halkán beszélgető emberek. Tulajdonképpen meglehetősen kicsi ez a város, a színház a dombon áll — innen a távoli mezők és erdők is látszanak. E fölött a tiszta otthoni táj fölött emelték a színházat, és most mindjárt kezdődnie kell az előadásnak. Lám, fölhangzott a csöngetés, az emberek elindultak a nézőtérre. Egy kicsit még időztem az ablaknál, figyeltem, hogy nőnek egyre hosszabbra a város árnyai. Mikor körülöttem minden elcsöndesedett, én is bementem a terembe, hogy nézzem egy darabig a szóban forgó drámát. Különösen az első képre voltam kíváncsi, a hamvaiból újjáéledő Phoenix jelenetére; ez — mintegy prologusként vezette be a darabot, amely századunk emberének kálváriáját ábrázolja. A Phoenix szerepét egy barátom játssza, ő kért, hogy nézzem meg a mai előadást, s figyeljek meg bizonyos nüanszokat, amelyekre nemrég jött rá, s majd közöljem vele két szóban a véleményemet.

Béültem a páholyomba és lenéztem. A nézőtér lassan elsötétült. A férfiak fekete öltöneyei nyomban belevesztek a homályba, a kék ruhák még világítottak, azután a vörös és sárga árnyalatok kivételével minden sötétbe merült, ezek egy pillanatra mintha felizzottak volna, és lám, most már minden eltűnt. Egyidejűleg felgördült a függöny, egyre erősödött a zene, élénk tárult a fényárban úszó, lángokban lobogó, kápráztatóan szép és baljóslatú színpadkép. Barátom

elkezdte monológját, de én egyre csak lefelé néztem, a nézőtérre, az arcokba, amelyeken a színpad narancsszín visszfénye játszott. Már senki se mocorgott, a kezek mozdulatlanul feküdtek a térdeken, a darab az első perctől fogva megragadta a nézőket, a varázslatos világ rabul ejtette őket, és én irigyeltem azokat, akik már a harmincas években képesek voltak valami változatlan, örökérvényűt nyújtani az embereknek. És mi mit mutathatnánk fel? Ha csak az egy Tamm-saare-t nem, de azt senki sem akarja lefordítani. Így elmélkedtem fönt a páholyomban, míg barátom a Phoenix szerepében nekilátott, hogy elégesse magát és hogy majd az előadás végén hamvaiból újjá szülessen. A sejtelmes fény megvilágította az egész nézőteret, mind hangosabban peregtek a dobok, kétméteres lángnyelvek csapkodtak a Phoenix körül, a balettkar a szentély papjainak lassú, baljós táncát járta.

Hirtelen minden hang elnémult, minden fény kihunytt, minden halottá vált. A sötétbe borult, zsúfolt nézőtér dermedten várta, mikor gyűlnak fel újból a fények. Egyetlen fénysugár sem villant sehol. Felálltam, hogy a színpad falak mögé menjek, amikor letről hirtelen harsány férfihang kiáltotta: „Segítség!” Válaszul az egész terem felbolydult. Csattogtak a felcsapott üllőkék, lábdobogás hallatszott, szitkozódás, nyögés, ordibálás, és mindez egyre fokozódott, erősödött. Valószínűleg egyetlenegy fénypont kellett volna csupán, és helyreáll a rend, ám változatlanul vaksötét volt. És csak a fülsiketítő kiabálásból, dübörgésből lehetett tudni, hogy mind a hétszáz néző felugrott a helyéről, és most a kijáratot keresik, de nem találják, egymásnak ütköznek, átbuknak a karszékeken, lökdösis, taszigálják egymást.

Végül, éppoly váratlanul, mint ahogy kialudtak, felgyulladtak a fények, a reflektorok vészterhes pírba borították a színpadot, és enyhén szólva szomorú látvány tárult a szemünk elé. Az óriási szürrealista stílusú díszletek (egy fiatal művész diplomamunkája), amelyekben annyi munka volt, ledöntve, sok néző, aki kétségbeesésében felrohant a színpadra, most ott futkosott ebben a fejtelenségbe, keresztültörték a romokon, minden lépésükkel lukakat szakítottak a hatalmas kartonfalakba, beleakadtak a szögekbe, szétszaggatták a nadrágjukat. A ledől, magas Phoenix-oltár alól lábak meredeztek ki. A nézőtér ugyanílyen kétségbeesett látványt nyújtott. Némelyik férfinak vérzett az orra, néhány nőnek elszakadt a ruhája, valaki sírángozott, hogy ellopták a tárcáját, sokan a székek alatt csúsztak-másztak, hogy megkeressék szétgurult holmijaikat. Kiáltások hangzottak: „Botrány!”, „Ki fog ezért felelni?”, „Meghalok!”, „Segítsenek!”. Aztán valaki a közönség közül felkapaszkodott a színpadra, és csendet követelt. Senki sem törődött vele, ekkor felmászott a Phoenix-szentély lépcsőjén, tenyerét a szájához emelte, és így kiáltozta: „Abbahagyni, abbahagyni, abbahagyni!” Az emberek kissé elcsendesedtek, bár a többség még mindig azzal volt elfoglalva, hogy rendbe szedje magát, néhányan zokogva borultak félholtra tiport hozzátartozójukra, de az az ember a fényesen megvilágított színpadon fenyegető tekintetével, dörgő hangjával fokozatosan elérte a kívánt hatást, egyre többen figyeltek rá. Nem várta meg, míg teljesen csend lesz, túlharsogva a nyögést, ordítást, elkialtotta magát: „Csendet!” — majd megkérdezte: „Ki kiabált segítségért? Miért?” Helyeslő moraj hallatszott, valaki közbeszólt: „Vonják felelősségre!” Az ember a színpadon megismételte néhányszor a kérdést, de senki sem válaszolt, senki sem jelentkezett. Azután bizonygatni kezdte, hogy a kiabáló a sötét hatására nyilvánvalóan pszichózisba esett, sőt lehet, hogy ilyenféle fóbiája van. Ennek az embernek a szavai onnan a színpadról rendkívül meggyőzően hatottak, pszichiáterre vallottak, s a tömeg lassan megnyugodott.

Elhagytam a páholyt, a színpad falak mögé mentem. Ott már mindenki számára

világossá vált, hogy az előadást lehetetlen folytatni, vissza kell váltani a jegyeket. Már kihívták a mentőket. Érdeklődtem, hogy mi okozta a zűrzavart, azt felelték, még nem derült ki, talán rövidzárlat keletkezett, de hogy hol — azt nem lehet tudni. Egyébként a színházunk teljesen új épület, még nincs belakva, ilyen helyen semmiért sem lehet kezeskedni, számítani lehet a legrosszabbra is. De ami a legbosszantóbb, a nézőtéren vendégek is voltak, köztük a szerző fia — negyvenkilenc éves hidrológus. Az előadás előtt nem is gyanítottuk, hogy ott ül a teremben, inkognitó jelent meg, meg akart lepni bennünket. Később a kulisszák mögött találkoztunk. Tolmács segítségével értésemre adta, hogy édesapja műve ebben az új felfogásban nagyon tetszett neki, híve a radikálisan új formáknak, és kifejezte abbéli örömét, hogy meglátogathatta városunkat. Egyik fogát kiverték. Elsőként részesítették elsősegélyben.

Eltelt néhány óra, míg csend lett a színházban. Az egész épületben egyedül az ór maradt — egy idős asszony, aki helyére telepedve kabátkát kötögetett. A színpadon egyetlen bánatos fényszóró világított. A zsinórpadlásról kötélnyiszorgás hallatszott. Az utcák a színház körül elnéptelenedtek. (1969)

Doboss Gyula fordítása

HANDO RUNNEL

Az erdő magos

Magos erdő, gonosz erdő,
holt férfiak testét rejtő,
sorsára még emlékeznek
harcban, harc után esettnek:

sok éhezett, fázott erre,
míg a véreb nyomát lelte,
a magos fák odujában
sokan bújkáltak hiában:

ahány ösvény, annyi csapás
leselkedett a szabadra —
nyakukon igát nem állók,
meghaltak az ellenállók.

Sok síron szólt farkasnóta,
sok sötét nap múlt azóta...
gyerek születik, az erdő
gonoszságát nem is sejtő.

VIIVI LUIK

mi az oka
a bezárt ablakoknak
felelj
miért
szakad a hó
éjjel és nappal és
minek
ennyi üres tekintet
amikor
testedben a kő nem ver gyökeret
és szempillád sincs üvegből
míg arra gondolsz:

én már éreztem hogy ballag a felhő
az árpaföld felé
a szürkekoronás bokrokat
lelapítja a szél

egy tiszta táj közepén
ahol
a szerelem a hűvös kék fűben arcra borul
és intését megérted

lélek
legyél gyermek legyél meztelen

Másik

A másik teste
más forró vére
és másik szempár

milyen lelket rejt
mit gondol

Őriz más szenvedést
a senki másra nem tartozót
más halált

rólam is ennyi látszik
vagyok másnak a másik

Keresztes Ágnes fordításai

A nyaraló

Az út porából egy birkanyáj ugrott elő.

A nyaraló nem tudott azonnal lefékezni, lekötötték a gondolatai. Éppen a színházi előadás járt a fejében, amiről kritikát írt. Azon töprengett, mennyit fognak fizetni a cikkért, meg tudja-e venni belőle az ablakkereteket. Ezen felül fáradt is volt, tegnap ugyanis még a színészekkel elpálinkázott a színpalak mögött. Egyikük sértegetni kezdte, de hamarosan elázott. Nemsokára érte jött a felesége és hazavitte lepihenni.

A birkák, amikor meglátták a szürke Zaporozsecet, szétrebbentek. A nyáj vezére, egy vemhes öreg jószág azonban éppen feküdt az úton. A kerekek alatt ébredt. És ismét elszunnyadt, ezúttal végérvényesen.

A nyaraló, miután keresztülment a birkán, megállította a kocsit. Gyorsan körbeszaladt, a horpadást kereste. Szerencsére egy horzsolást sem talált rajta.

Ezután odament a birkához. Ronda, nyíratlan jószág volt. Kilógott a nyelve. A nyaraló meglökte a lábával. A birka meg se nyikkant.

A nyaraló körülnézett. A közelben volt egy tanya, de onnan egy hang sem hallatszott. Embereket sem látott a környéken. Csupán egy kutya őrizte a kertet, de az sem ugatott. Mintha néma lett volna. A feje sárgás volt, mint a rókaé, az álla pedig fekete. Hegyezte a fülét.

A nyaraló még egyszer meglökte a lábával a birkát, és visszament a kocsi-jához. Szívesen félrehúzta volna a bárányt az útról, de annak csupa gané volt a lába, és nem volt kedve megfogni.

Amikor ismét benn ült a kocsi-jában cigarettával a szájában, valamennyi életben maradt bárány odacsörtetett az autóhoz, és a merészebbje közül néhány megszaglászta a sárvédőjét.

A nyaraló továbbhajtott. Még egyszer visszanézett a tanyára, de ott minden éppoly csendes volt, mint az imént.

Később a nyaraló arra gondolt, hogy ostobán viselkedett. Ostobán, mivel a birkát otthagytta az úton. Be kellett volna vinnie a tanyára, elmondani a gazdának, hogy történt, sőt talán néhány rubel kártérítést is illett volna fizetnie. A gazda valószínűleg adott volna neki egy ürücombót a tetemből. Mit számít, hogy ekként múlt ki, még egészen meleg volt. A gazda adott volna neki egy ürücombót sasliknak. A nyaraló már régen evett bárányhúst. A városban mindig disznóhúsból csinálták a saslikot. Pedig a disznóból zsíros saslik lesz, hogy úgy sistereg a nyárson, akár a puska. Egyszer grúzok jártak nála vendégségben, nem is kértek belőle. De egy észnek megtette, az ész ember igénytelen.

Erdőcskék, mezők suhantak el az autóablak mellett. Hamarosan előtűnt a tenger is.

És az autó nemsokára a vikendház udvarán állt meg. A ház még nem készült el teljesen. Nem volt benne még kandalló sem. Ablakai be voltak deszkázva. Ajtaján fél kilós lakat lógott.

A nyaraló ki sem szállt a kocsiból. Kinyitotta az ajtót, hogy ne legyen hőség, és enni kezdett. A felesége kolbászt csomagolt neki. Meg egy kenyérvéget. Azt mondta, vegyen hozzá a faluban tejet. A nyaraló azonban tegnap elverte a pénzét. Nem tudott volna miből venni.

A felesége azt is meghagyta, hogy szerezzen segítséget a faluból, és zsin-delyezzék be a házat. A fa rohamosan száradt.

A nyaraló evett még egy ideig, azután végigdőlt az első ülésen és elaludt. A kocsi ajtaja nyitva maradt, különben nem tudta volna kinyújtani a lábát.

Amikor fölébredt, teljesen sötét volt. Ő azonban nem törődött ezzel, lement a tengerre úszni. A tengerparton azonban határőrök cirkáltak, akik figyelmeztették, túl késő van ahhoz, hogy úszni menjen.

Visszament hát a kocsihoz. Bezárta az ajtaját, azután bement a házba. Megette a maradék kolbászszeletet, gyertyát gyújtott, és leült a karosszékekbe.

Kivette az asztalfiókból a sakktáblát, és sakkfeladványok megoldásába kezdett. Bekapcsolta a zsebrádiót, és közben zenét hallgatott.

Később megint lefeküdt, és aludt, egészen másnap délig. Most valóban úszott egyet a tengerben, és amikor visszajött, megette az utolsó kenyérdarabkát.

Ezután távolról megmustrálta a vikendházát, az állványokra azonban nem volt kedve felmászni. A létrának is el volt törve a foka. Különben sem tudta, hol a szög és a kalapács. Felnézett, és úgy találta, nincs is ennek a háznak semmi baja.

A ház körül lóhere nőtt, és egy ott keringő darázs megcsípte. A nyaraló felhúzta a cipőjét. Jól is tette, mert valaki a falon tört szét egy sörösuveget, és a szilánkjai szanaszét heverték a földön. Valószínűleg ő maga volt a tettes. A falubeli tehenek éppen a küszöbje mellett pottyantottak el néhány lepényt.

A nyaraló később ismét bement a házba. Kivoszolta a karosszéket az udvarra. Napozni és álmodozni akart benne. De eleredt az eső, és az álmodozásból semmi sem lett. A karosszéket pedig vissza kellett cipélnie.

A szobában olvasgatni kezdte azokat az újságokat, amelyeket a legutóbbi alkalommal felejtett itt.

Odakinn jégeső esett.

Amikor abbamaradt, a nyaraló úgy döntött, hogy ebből elege van. Elutazik. Beindította a kocsit, és sebességbe tette.

Most kellemes volt vezetni. A feje kiszellőzött, frissnek érezte magát. Előbújt a nap. És az erdő fölé szízárvány emelkedett.

De a nyaralót egyetlen gondolat foglalkoztatta csupán. Várta a birkanyáját. Megfogadta magának, hogy lesz, ami lesz, ma megint elüt egy bárányt. Csak-hogy ma nem lesz olyan bolond, hogy ott is hagyja a zsákmányt.

És a kanyarban már elő is tűnt a tanya, ahol olyan sok bárány van. A kocsi robogva haladt az úton. A sárgás fejű kutya most is ott őrizte a kertet. De a birkanyáj nem volt az úton.

A birkák az út szélén legelészték. Közben volt ugyan egy keskeny árok, ám a nyaraló ezzel nem törődött. Jobbra fordította a kormányt, zsupsz, át az árkon, és máris a birkanyáj között volt. A gyapjasok ide-oda ugrándoztak, a Zsaporozsec azonban egyenesen haladt, és alatta is maradt egy bárány.

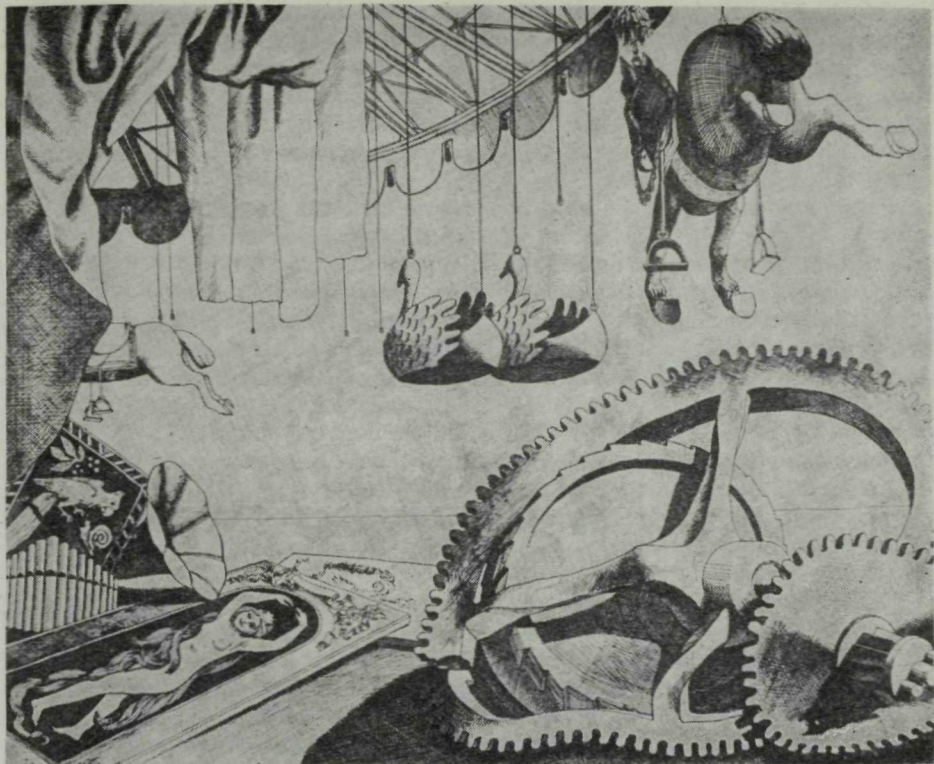
— Hurrá! — kiáltotta el magát a nyaraló az autóban.

A kocsi megállt. A motorja lefulladt.

A nyaraló kinyitotta a kocsi ajtaját, nem is kellett túlzottan kinyújtania a kezét, hisz a bárány itt volt a kerék alatt. A nyaraló begyömöszölte a kocsiba

Megvolt a sasliknak való. Amikor visszakanyarodott az útra, elsuhantában a tanya irányába nézett. A kertkapu nyitva volt. A dombon ott állt a sárga fejű kutya, tátott szájjal. Alighanem ugatott, ezt azonban a kocsiban nem lehetett hallani. És egy apró, sovány anyóka botorkált a botjára támaszkodva.

Egyébként minden úgy volt, mint korábban.

ARVO VALTON

Számonkérés

A padban ültem, előttem tiszta papírlap, hamarosan meg kellett szólalnia a csengőnek, és én még egyetlen sort sem írtam. Az idő, ami kezdetben oly sok volt, egyre sürgetőbbé változott, és én voltaképpen már semmit sem értettem. Egy csomó időt elfecsérelem az első feladatra, képtelen voltam megoldani, alighanem valami meleg, barátságos bevezetést kerestem itt, a vizsga rideg tudományosságában, valami olyat, ami az emberi életből indul ki, és csak a későbbiek folyamán vezet át a matematikába. Ám túlzott hiszékenységem áldozatává váltam. Amíg én általánosságban az emberin törtem a fejem — azon, hogy miért teszi a tudomány oly fontossá magát, hogy a saját hálójában nem látja a zöld életet a maga meghatározatlanságában, gyönyörűségében, véletlenszerűségében, rendkívüliségében és sokrétűségében — ez alatt az én hajthatatlan feladatom ellenszenvessé vált számomra, és túl akarván járni az idő eszén, nekiláttam a következőnek, hogy azzal gyorsan boldogulva belemelegedjek, és megbirkózzam az elsővel is. Ám a sikertelenség alaposan megnyírbálta a mate-

matikát illető optimizmusomat, gyámoltalanná és óvatossá tett. Miután a második feladattal sem boldogultam azon melegében, idegesség fogott el. Erőtlenségem, túlhajszoltnak éreztem magam, meg szerettem volna mozgatni kezem-lábam, és haladéktalanul papírra vetni a műveleteket, a számsorokat, Ám a papír sarkán csupán a nevem állt, magánosan és elhagyatottan, pedig a tollam kész volt bármit odafirkálni, de a bénító értelem képtelen volt egyetlen utasítást is adni felajzott izmainnak.

Pedig tudtam, hogy erős vagyok matematikából, tudtam, a többiek gyakran az enyémről másolták le a leckét. Most azonban valamennyiük tolla szorgalmasan sercegett a papírokon, és hallani lehetett agyuk zakatolását. Nem kívántam nekik rosszat, mégis abban reménykedtem, hogy elrontják, hiszen képtelenség ezeket a lehetetlen példákat normálisan megoldani. Lehet, — gondoltam — hogy egyszerűen csak áltatják magukat, és leírják a legelső ostobaságot, ami eszükbe jut, az a fő, hogy számok, betűk, jelek legyenek a papíron. Tanítómestereink ki-eszeltek valami cselt, át akarnak bennünket ejteni, az orrunk alá szeretnék dörgölni, hogy milyen ostobák és üresfejűek vagyunk, és ennek okán az én üres papíralapom okosságra, sőt egyenesen tehetségességre vall, mert én nem tértem az önálttalás szomorú útjára, hanem megmutattam, hogy igenis külön vagyok náluk. Persze, ez azért mégiscsak sovány vígasz volt, hiszen a szívem mélyén hittem a logikában, és tudtam, hogy ezeknek a feladványoknak megoldhatóknak kell lenniük.

Égész csendes lényem a tanárok együttérzéseért sóvárgott, végtére is az én bukásom az ő kudarcuk, valamennyiük reménysege, egész életmű vész oda vele. Ha én nem tudok semmit, akkor hiába jártak be az iskolába, hiába beszéltek arról, hogy milyen fontos és nemes a tudományuk, hiábavaló volt minden fáradásuk, hiábavaló mindennapi munkájuk, az egész életük. De engem, aki szégyenteljes mozdulatlansággal ültem az üres papírlap mögött, miközben a többiek valamennyien kapkodva írtak, és lopva a másikéra pislogva ellenőrizték a feleletüket vagy a megoldásukat, az iménti kárörvendő gondolat sem vígasztalt meg. Érthetetlen módon senki sem vett tudomást rólam. Én maradtam a helyemen, vártam a tanár együttérzését, beteges és mindent megértő tekintettel bámultam rá. Az okos kutya bánatos nézésével, amiről az tükröződik, hogy ért ő mindent, csupán válaszolni képtelen. Olyan tekintettel, amit mások arcán sohasem állhattam. Az önmegvetés még cselekvésképtelenebbé tett.

Annyi büszkeség volt bennem, hogy nem másoltam le a többiekét. Az egész sornak ugyanaz volt a feladata, módomban állt volna, hogy az előttem vagy a mögöttem ülőhöz folyamodjak segítségért, de ezzel odalett volna kétes nimbuszom. Jobb, ha az üres papírlapot adom be — ha kiderül, hogy tényleg egyszerű a megoldás, senki sem hiszi majd el, hogy képtelen voltam megcsinálni, a tanár csínytevésnek, elmélázásnak, legrosszabb esetben agygörcsnek tudja be, és nem ad rá osztályzatot. Valójában azért oda-odapillantottam a többiek megoldására, de nem értettem belőlük semmit. Talán merőben más feladatot kaptak, és azért jutottak ilyen eredményre? Esetleg a feladat szövege megegyezett, csupán a megoldás menete volt eddig ismeretlen, és nem is lehet megoldani, aminek a matematikában nem szabad előfordulnia. A számok helyett mintha apró foltok lettek volna ott, a betűk helyett pedig rajzok. Valahonnan valami fehérség virított, ugrándoztak a színek, dermesztőek voltak a hangok. És ezek a közepes képességű emberek szakértelemmel zsonglőrködtek ezzel az egész összevisszasággal, ámbár az sem volt lehetetlen, hogy az apró foltok voltaképpen a verejtékcseppjeik, rajzolásuk pedig reménytelenség szülte krikzkrakszok voltak. És a hang se volt más, mint az osztály végtelenségébe belevesző felzúdulás,

sóhajtozás az élet nehézségei közepette, és a fehérség megvillanását is csupán saját fáradtságomnak tulajdoníthattam. Ekként vígasztalhattam volna magam újfent, de tudtam, hogy ez mégiscsak valamiféle válasz volt a feltett kérdésekre — mégha helyenként nem is felelt meg a valóságnak. Magamra hagytak az értetlenségemmel ebben a zord világban, ahol léghuzatként járt ezeknek az embe-
reknek az igazsága, a tudománya, a hite, és minden cselekedete.

Végső reménységemben, mielőtt még a gyilkos csengő megszólalt volna, megkíséréltem felmérni a helyzetem. Körülnéztem: valóban egy szűk padban ültem, zajlott körülöttem az élet, vizsga volt, vagy dolgozatírás. Kínaiul egy mukkot sem értek. Nem tudtam, középiskolába járok-e, vagy egyetemre. Az egyik pillanatban úgy tűnt, kéttagú algebrai kifejezéssel van dolgom, mivel olyan életidegennek látszott, a másikban pedig kettős integrálnak néztem, ami még meg is mosolygottatott, mert azt mindenki tudja, hogy erre sem a szerelem-
ben, sem a halálban, sem az evésnél, sem a nemzésnél, sem a földművelésnél, sem a fémmunkánál nem lesz szükségünk. Aztán itt volt ez a statisztikai mód-
szer, ez a beszédes számsor, ami mindig is olyan fontoskodó ábrázatot öltött, hogy megörjített vele bennünket, vagy a szét nem ágazó egyenesek bizony-
talansági tényezői, amelyek egymáshoz kapcsolódnak a matematikai krízisben, és a nem létező számára eleve meghatározottak. Akárhogy is volt, én éreztem, hogy ez a sápadt törekvés a holdsugarakhoz, ez a terméketlen összevisszaság, nem az élet.

Azt sem tudtam, vajon ez egy szokásos számonkérés csupán, vagy egy fontos záróvizsga, ami kihat egész további sorsomra. De ez nem is volt lényeges, a sorsom alakulása ettől a maitól éppúgy függött. Tudtam, hogy ez a tehetet-
lenség, ez a megoldatlanság, a hideg verejték és a félelemérzet ismétlődni fog. Nincs hozzá elegendő erőm, hogy bármit is változtassak rajta. Noha ez a mostani
számтанfeladat volt, most döbbsentem rá, hogy tulajdonképpen már túl is estem
rajta, nem más ez, mint egy újra és újra átélt időszak, mint ahogy életünk
minden egyes pillanata azon nyomban múlttá változik, amint rágondolunk és
hagyjuk eltelni.

És valóban ennek megfelelően kapcsolódnak egymásba a dolgok. Amikor
kijutottam, le kellett volna törölnöm a félelem okozta verejtékcsoepeket, és
csendesesen örülnöm annak, hogy nem is kell dolgozatot írnom, nem kell meg-
oldanom a konkrét feladatot, amire sohasem tudhattam a választ, és nem szük-
séges elfogadnom a rossz osztályzatot.

Nem figyeltem meg pontosan, melyik pillanatban következett be a döntő
váltkozás, eljutottam-e a csengetésig, vagy sem. Volt úgy, hogy a helyemen ma-
radtam reménytelenül ücsörögve, és hirtelen támadt érzéseim még sokáig ott
lebegtek a levegőben. Máskor meg már jóval a csengetés előtt kimentem a tanári
asztalhoz, és büszke, független arcot vágva leadtam a magam fehér, pecséttel
ellátott lapját. Társaim ilyenkor elismerő tekintettel néztek föl reám, ők is ilyen
kiválóak szerettek volna lenni és mégcsak nem is sejtették, hogy orruknál
fogva vezetem őket. Néha olyan voltam, akár egy rakás szerencsétlenség, amikor
megszólalt a csengő, megkíséréltem a lapomat becsempészni tanulóársaim tele-
írt lapjai közé, és a többiekkel együtt kiosonni a megszabadító folyosóra, a hos-
szú, keskeny feledésbe, megpróbáltam egy lenni közülük, olyan szomorkás és
hunyorogó, mint ők, hogy megtudjam a tényleges megoldást, bölcs szavakat hall-
jak, bólogassak rájuk, és ne fedjem fel a tehetetlenségem. Olykor azonban cso-
dálatos módon, mintha angyalok vagy gyengéd szellemek vezették volna, az
utolsó pillanatban mozgásba jött a kezem, sercegve írni kezdett valamit, és
minthogy az értelmem ebben nem vett részt, és egyetlen logikus lehetőséget

sem láttam, hittem ebben a lendítőerőben, és a tudatalatti ékes bizonyítékának véltem. Nem akartam arra gondolni, hogy ez sem más, mint értelmetlen agymenés.

Akár így, akár úgy következett be a változás, énrám felszabadítóan hatott, és az első pillanatban nem kis öröömre úgy éreztem, mintha megszabadultam volna mindennemű gondolkodási kényszertől. De jött a gondolat, és csobogva elborította agyam ürességét.

Ettől aztán fel kellett kerekednem, és nyomban hozzálátnom a feladat megoldásához. Gyakran zavarosan adták fel; nem is fogtam fel, hogy feladatról van szó, így nem is kerestem a megoldást, hagytam, hadd múljon az idő, bajba kerültem, utána kapkodni kezdtem, rosszul végeztem el, megfenyítettek, és mivel nem ismertem a fenyítőimet, önmagamot okoltam. Ha meg világos volt a feladat, akkor ismerős is, még az előző napokról, újra és újra ismétlődött, régóta küszködtem már vele, úgyhogy nem látszott a vége. Ismét alá kellett merülnöm a múlandóságba, végiglapozni a számtalan lehetséges variánst, amelyekből a tapasztalatok alapján előre lehetett tudni, hogy egyszer nincs tovább. Ez törvényszerű volt, és dühítően hétköznapi, akárcsak az a feltevés, hogy ha a baj nem ismétlődne, akkor nem ez volna az életem és nem ez a feladatom, és nekem ezt kell megemésztennem, mintha osztályelső volnék, arcokat kell vágnom a képmutatás nagy versengésén, szerepet játszani, és csámcsogni önmagam hamis másán.

A legalattomosabb az az eset volt, amikor egyszerűnek látszott a feladat, és én megoldottam, körbe sétáltam, akár egy hetyke gúnár, és sohasem tudhattam, mikor volt rossz a megoldás, minthogy nem éreztem a kontaktust a tanítómesteremmel, aki meg tudta volna mondani, milyen hibákat követtem el. Nekem nem volt ilyen tanítómesterem, sőt abban sem voltam biztos, másoknak van-e, vagy csupán megjátszák, hogy van; vagy nincs is közte különbség: ha egyszer megjátszák, akkor van is. Abban sem voltam biztos, vannak-e egyáltalán helyes megoldások. Az efféle egyszerű eseteknél a tudást háttérbe szorította a sokféle megoldási lehetőség, mindig újabbak és újabbak jöttek, amelyek kizárták a régieket, és kibogozhatatlanná változtatták a helyzetet. Habár a hit boldoggá tett, feleszmélésem pillanatában kínzó ostobaságot és nevetségességet észleltem magamon, valamint azt, hogy a többiek is hasonlóak körülöttem; nem akadt senki, aki valamennyiünk együgyűségén nevetett volna és kigyógyít bennünket belőle. Mert az isten, már akinek egyáltalán létezett, mindig csak a boldog problémátlanságot áldotta, és önmagunk miatt tartott ott bennünket a helyünkön, az engedetlenek pedig a mumusokhoz igyekeztek, hogy aztán azok mohón elnyeljék őket, hogy mozgásba jöjjön a tömeg, és az adja a váltakozást.

És amikor én ott, az imént szabadulva az iskoláskori számonkérés gyötrelmétől és dédelgetett illúziómtól, mely szerint tudom a matematikát, vagy legalábbis jobban tudom sok más kortársamnál, megsejtettem a mindennapi feladatokat, azokat is, amelyek körül vesznek, és azokat is, amiknek ezután kell elkövetkezniük, pillanatok alatt megértettem gyámoltalanságom hátterét.

Megéreztem, hogy amikor gyöngéden óvjuk a fényt, hogyan kell arra törekednünk, hogy hozzá adjuk a saját gondolatainkat, hogy helyére tegyük, hogy felnagyítsuk, hogy a csóvájába térdeljünk, hogy istenként merevedjünk önnön értelmünk csúcsaira.

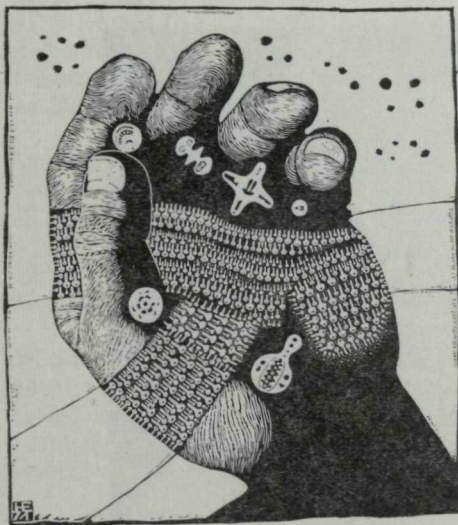
Odasurranni

Odasurranni egyedül
a meleg-titkú tűzhelyhez,
mely a szoba éjszakájában
teli tüdővel lélegzik.

Anyám kályhája
Anyakályhám.

Hisz a kályhák egy kicsit anyák is,
az anyák pedig kályhamelegek,
és mi egyre visszavágyunk hozzájuk.

A hunyott-szemű szobában,
a kályha nyarában
szomorú, szép, mesés világokat álmodunk,
a szibériás égbolt madaraira gondolunk,
a tintasötét, huzatos égbolton,
a jégcsap-nyurga kémények fölött élőkre.
A madarakra, melyeknek oly horgas,
fagyott, árva a lábuk.
Óh, ti szegény kályhátlan madarak!
Fűtetlen világ kályhátlan madarai!

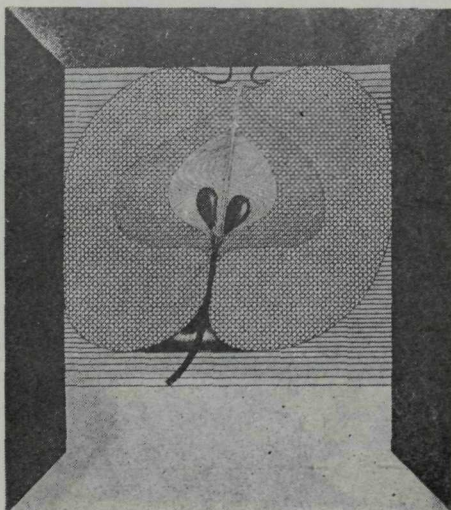
VIIVI LUIK

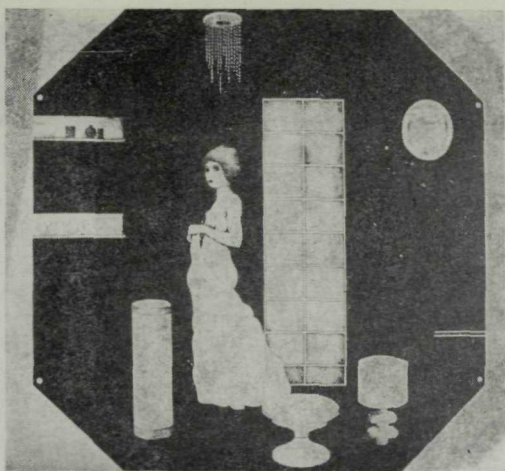
Ő mindent elmondott

(Nelly Sachsra emlékezve)

A fenyők belesápadnak a decemberbe
könyvek avasodnak
a test havas fa
legyen vigaszuk a gyermekeknek
az idegen házakban
rémületük
akár a meszelt hold
iszkoljon végig a padlón
elkerülje őket a halál
éjjel háromkor
aludhassék a szívednek legkedvesebb
a szenvedés előtt
ami árnyékként követ
én álmodnak őre
litániázom
jöjjön el a te országod

Körmendi Lajos fordításai

ENN VETEMAA

A nevetés

Mankóval bicegő ember,
kipp-kopp a jégen,
kimértén lép, lassan, óvatosan,
de rejtett jégredőn botja megcsúszik,
pördül a férfi, hanyatt vágódik,
a mankó kalimpál szájalmasan.

Mit tegyen most, tükrös a jég,
felül, billeg, csusszan előre a nyomorék,
mint evezőt fogja a mankót kezeiben.
A kerítésnél kisfiú áll, szeme tágra mered,
festett komédiástól sem látott ilyet,
és fölkacag frissen, jóízűen.

Váratlan, éles a nevetés, csilingelő,
nem a gúny, a látvány hozta elő,
és e látvány idéz történelmet,
a nyomorék arca csak lassan simul:
„Talán az új nemzedék méltatlan sorsot így tanul,
az apák kudarcait most érti meg.”

És a nyomorék kínlódva talpra áll. Sirr-surr,
söpri a havat, ruhája nehezen tisztul,
zengő kerítés a háta mögött. „Jóságos Isten,
gondolja, add, hogy az a kisfiú
nehogy korán nevéssen!”

Lezsák Sándor fordítása

RAB NÓRA

Észtországi pillanatképek

„Tarts távoli parti tájra...”

Egy alig megismert táj hangulatát, egyetlen találkozásban megismert emberek arcát, hangjuk és szavuk emlékét nem könnyű felidézni egy riportút hangszálagra rögzített pillanatfelvételei nyomán. De ahogy az egyszeri, múltó pillanatot rögzítő fénykép mögött kitágul egy életdarab, úgy idézik fel ennek a távoli, nagyon távoli, szinte csak dallamában hasonló rokonnelvnek megőrzött hangjai az ott megélt koraőszi napokat. És újraolvasván a hangszalagról lefordított beszélgetések tartalmát, újra kinyílik előttem a táj: a fenyő- és nyírfaerdők sora, a gyöngyszínű végtelenbe táguló tenger, Tallinn óvárosa a Kalevipoeg Lindája-hordta köveken, Pärnu, középkori utcácskáival s a Rigai-öböl parti termelőszövetkezeti üdülő üvegcsarnokával, a vendégszerető falusi otthonok, amelyek befogadtak, az erdő- és mezőgazdaságban megismert szívesszavú emberek arc-sorsa-szava, a szó, amely — csakúgy, mintha az itthoni falvakat, tanyákat járnám: nyílt, őszinte és egyszerű.

Ezekből az örökre rögzült pillanatfelvételekből próbálom továbbadni a legemlékezetesebbeket.

Tallinni ősz

Míg kísérőmre vártam a tallinni „Viru” szálló 11. emeleti szobájában, amelynek ablaka: üvegfal, magasan a város és a tenger fölött, megismerhettem az észtországi ősz hasonlíthatatlanul csodás játékát.

A város olyan mozdulatlan és rezdületlen volt a hajnalban, mint egy óriás rézmetszet. Egymásra vésett házak, tornyok és kapuk az Oleviste templom ezüstzöld csúcsa felé emelkedőn, valószínűtlenül karcsú tornyocskák és roppant testű kerekded bástyák „hömpölyögnek — Jaan Kross szavával — a kékszürke tengerbe. Túl rajta távoli part sejlik át a gyöngyházszínparás levegőn.” Hajók szemközt és hajók oldalról, Észak alacsony, szürke ege, mozdulatlan, szinte az égre karcolt felhői alatt.

Hirtelen napfény ragyog át a gyöngyszínű szürkéségen, megmozdul az állókép, szikrázó kék a víz és valahonnan, a végtelenből, a csak sejlő finn partok felől megindul egy barna ködgomoly. Gurul, gurul, száguld a víz felett. S már söpri, hordja a havat maga előtt. Tíz percig, negyedóráig olyan özönnel szakad a hó, hogy azt hinnéd: itt a tél. Fák, utcák, tetők fehérlenek. Sűrű, vastag a hótakaró. És hull, hull egyre, már-már arra gondolsz, ez fel se olvad tavaszig. De újra ellep a barna köd — mögötte napfényragyogás, — s már vakít a napfény és kék az ég és kék a víz, az ágakról eltűnt a hó, fénylenek tornyok és tetők, perc alatt megjött a tavasz... s már indul újra a száguldó felhőgomoly, gurul-gurul a tengeren a havat hordó fergeteg...

A Vaatsa erdőben

Zöld és fehér. Fenyves és nyírfaerdő. Két fenyősor közt egy nyírfasor. Nemrég a lóp virágait nyitotta még ez a vidék, tőzeg, mocsár helyén zöldellnek a fenyők, fehérlenek a nyírek.

Amerre járunk, az egyik legnagyobb erdőgazdaság, a Jaarva ezer hektárnyi kísérleti telepén, az ötvenes évek elején telepítették az első erdőt s öt esztendeje a legfiatalabbakat. Itt időben is, módszerben is nyomon követhető, hogyan hódította meg az ember a lápot, miként csapolt mocsarat, hogy kísérletezte ki a vízvezető csatornák méreteit s találta meg: milyen fafajok számára legalkalmasabb talaj a lecsapolt mocsár. Luc- és erdeifenyők, közbül a gyorsan növő nyírek, védelemre a fiatal fenyőknek, szél ellen, jégvihar ellen.

Toivo Somelar, a Jaarva erdőgazdaság vezetője fiatalember. Hirtelenszöke, mosolygószerű. Az erdőről úgy beszél, mint szobrász a magaformálta szoborról. S ahogyan formálódik a történet, úgy látható is minden, amiről szó esik, úgy haladunk a kísérleti parcellák között. Hogy milyen gond a fiatal ültetvényekben a vadkár, azt láthatom a kétágú fenyőcsúcsokon, amelyek fiatal hajtásait a szarvasok irtották le, mert ekkora területeket kerítéssel nem lehet védeni, de ha a legfrissebb ültetvényeket nézem, ott már egyenesek a fenyőcsúcsok, évek óta minden erdőkerülethez vadásztársaság és vadászklub is tartozik.

Az erdőgazdálkodás az Észt SzSzk-ban a legfontosabb gazdasági területek egyike, hiszen a köztársaság területének egyharmadát erdő borítja. A háborút az erdők is megsínylették, nagy részük tönkrement, az egyensúly úgy állt helyre, hogy az irtások helyére azonnal friss ültetvények kerültek, s hogy a lecsapolt mocsarak, szántásra alkalmatlan földek felszínére is erdőt telepítenek. Ipari telepek kimerült külszíni fejtései helyén parkerdők díszlenek, s napjainkban szinte egy hektárnyi haszontalan terület sincs az országban. Ami megmaradt — a Jaarva erdőgazdaság Vaatsa kerületében — emlékek maradt, egy száz hektárnyi védett, érintetlen terület. Emlékek arról, milyen volt a hajdani lópvilág, amely ma mint egy természeti múzeum őrzi a különös virágokat, mocsári gyümölcsöket. A többi soktízezer hektáron — csakúgy, mint a kísérleti telepen — fenyő- és nyírfaerdők, ameddig ellát a szem.

A Vaatsa kerület erdészházához bejelentés nélkül érkeztünk. Tooming Mati, az erdőszó kerületét járta épp. Térdig sárosan toppant be, az első percekben zavart. De ismét érzem — mint minden találkozásnál Észtországban — alig néhány perc múltán, hogy otthon vagyok. Mintha csak otthon ülnénk egy bükki vagy zalai erdőszó tanyáján, még csak az sem zavar bennünket, hogy háromféle nyelven rögzíti szavunkat a hangszalag — hisz tolmács is kell a beszédhez, mert egymás anyanyelvét csak a kevés rokonszón ízeletjük.

Talán az ötezer év előtti közös otthon emléke varázsol bennünket ilyen ismerősökké, talán főképp az, hogy közös sorsban építünk mást és holnapot. Más szovjetköztársaságokban járva is éreztem mindig a „kistestvér”-nek kijáró baráti melegséget, de itt ez a hangulat még azzal a színnel is megtelik, amit a régen látott rokonok éreznek egymás iránt, ha végre összefutnak valahol. És nem a kimondott szavak értelmében lelhető fel ez a tartalom. S nem is valami ölelkezős heje-hujában. Itt a búcsúzás is csak egyszerű kézfogás. Amiről beszélgetünk, főképp a munka: erdőművelés, csemetetelepítés, mocsárlecsapolás. Az egyetemi évek ideje, az ideköltözésé, az „erdőelő” életé — tízenkét kilométerre a legközelebbi várostól, beszélgetés a gyerekekről, könyvekről, hanglemezekről.

De az a természetesség, ahogyan az idegen itt jóismerőssé válik szinte percek

alatt, ahogyan mellémtelepszik a két nagyszemű, szőke gyerek, az igazolja, hogy: otthon vagyok.

Ahogyan a vendéglátás itt nem a vendégnek illő kínálás, hanem sorban, ahogy az asszonynak eszébe jut, mit is talál a ház körül: áfonyalekvárt és áfonyát nyersen, tejszint és kávé, örmény konyakot, a kislány egy tábla csokoládét szed elő a kisszekrényéből, ahogy beszélgetünk, ahogy múlik az idő, úgy telik meg az asztal. S a témánk is így csapong:

— Vajon kaphatók-e Bárdos Lajos népdalfeldolgozások is hanglemezen? — kérdi az erdész. (Mert Bartók, Kodály lemezeit a gyerekek is ismerik.)

— Vajon Magyarországon is külön gond-e az ilyen várostól-falutól távol élő anyáknak, ahol még játszópajtás is kevés akad, hogy mire iskolába mennek a gyerekek, le ne maradjanak azoktól, akik óvodába jártak? — s mutatja, szinte tanácsot kérőn, hogy igyekszik taníttatni a gyerekeket, miközben a kisfiú is ölembe teszi a rajzait, fákról, madarokról, repülőről, gépekről.

Égészen fiatalon, egyenest a tartui egyetemről kerültek ide, így is képzelték, így is tervezték az életüket. (Még most sincsenek 30 évesek.) Szeretik az erdőt, a motorfűrészek hangját, egymást és mindenkit maguk körül. Szabadidőben a gyerekekkel együtt járják az erdő útjait, ismerik virágait, gyümölcseit. S ha jut idő — a szabadnapokon — a város sincs messze, ahol elérhetők a barátok, a legfrissebb szakirodalom és a legújabb szépirodalom. Nappali szobájukban egy falat könyvespolc borít, a villany, a televízió, a mosógép természetes. Csak fürdőszobára nincs szükség, hisz ott a szauna a ház mögött.

Egy termelőszövetkezeti könyvtárban

A mindennapi fürdés és a mindennapi olvasás az észteknél életszükséglet — így fogalmazhatom meg legtömörebben azt, ami — bármerre jártam az észtországi tájakon: baromfitelepen vagy halkombinátnban, „erdőn vagy mezőn”, falun vagy városon, — mindenütt azonos.

De ha tapasztaltam is már, hogy itt nem szokás a túlzó beszéd, mint ahogy nem szokás a túlhangos szívélyeskedés sem, a Paide megyei „Május 9-e” termelőszövetkezet könyvtárában mégis meglepődtem.

Azt tudtam, hogy a könyvkiadásban Észtország áll a világranglista élén, azt is tudtam, hogy kitűnő műfordítók vannak, de azt valahogy mégsem képzeltem, hogy egy közepes nagyságú termelőszövetkezet tanyaközpontnyi nagyságú településen szinte az egész világirodalommal találkozom.

Nyolcezer kötet könyv nem sok — de a „Május 9-e” termelőszövetkezet taglétszáma 700 fő, a nyugdíjasokkal együtt, a szabadpolcos rendszer a városokban szinte természetes, de az mégis meglepett, hogy minden ideérkező tudta, mit keres, legfeljebb az volt a kérdés, mikorra várható, hogy visszakerül a keresett könyv, vagy mikor érkeznek az új könyvek. Amikor megindult a délutáni forgalom, akkor értettem meg, kissé szégyenkezve, miért nem tudta felfogni — bár közös nyelven beszélünk — a fiatal könyvtárosnő, az interjúban feltett, (s itthoni riportutaimon mindig „bevált”) kérdésemet:

„Ugye a szövetkezeti könyvtárosnak egyben pedagógusnak is kell lenni, hogy ízlést formáljon és rávegye az embereket a könyv szeretetére?”

„Én nem vagyok pedagógus, az egyetemen könyvtár szakon végeztem — felelte kissé csodálkozva, majd zavartan: — a kérdés második felét nem értem.”

Mert hiába tudtam, olvastam, hogy Észtország első a könyvkiadásban, az is csak egy adat volt a fejemben, hogy itt a XVI. század (pontosabban az első

anyanyelvű Bibliafordítás megjelenése) óta nincs írástudatlan ember, mégis olyan hitetlenkedve néztem, amit láttam, hogy a klasszikusok műveiből több fordítás közül választhat, aki forgatja, hogy a Pál utcai fiúk és a Kincskereső kisködmön itt is rongyosra olvasott könyvek, hogy Petőfi is három fordításban található és Ady kettőben, hogy a szomszédos klubszobában irodalmi estre gyülekeznek az öregek — s ez minden heti program.

„Ez az irodalmi est amolyan közös beszélgetés irodalomról. Előre megállapodtunk, kiről, melyik műről vagy életműről beszélgetünk majd. Az évfordulón például egy Petőfi estet tartottunk „Haza és tavasz” címen, de szó volt itt Thomas Mannról és Tolsztojról, olykor egy jó útleírás nyomán kalandozunk el gondolatban, most pedig hosszú hetek óta szövetkezettörténeti könyveinket forgatják legszívesebben az öregek. Évfordulóra készülünk és az elmúlt negyedszázad története a saját történelmük. Fiatalságuké, küzdelmeiké, örömeiké. Az ilyen könyvek lapjait együtt írták-élték azokkal, akik összegyűjtötték, köteté formálták a szövetkezeti múltat.”

Lind Edel négy évvel ezelőtt érkezett ide, első munkahelyére. Az új irodaház új könyvtártermében már ő rendezte és rendszerezte a 8 ezer kötetet, az olvasóterem hatalmas üvegablakait a maganevelte virágok, örökzöldek díszítik, az akkori óvodások ma mindennapos könyvolvasók.

„Velük foglalkozom legszívesebben. A gyerekek csakugyan szinte naponta jönnek. Ha új könyvet várunk, van, aki kétszer is befut: megjöttek-e már? Velük, ha van időm, megbeszélgetem: melyik könyvben mi tetszett, s nekik természetesen, nemcsak a tanárok, én is ajánlok. Ők pedig mindent elmesélnek nekem, ami az iskolában történik, örömeik, gondoljaik, sikereik, kudarcaik részese vagyok. A gyerek- és ifjúsági könyveket osztályok szerint csoportosítom. Így könnyen megtalálják a nekik szánt kötelező és ajánlott olvasmányt, korukhoz való útleírást, mesét, regényt.

Rein Valdur traktoros otthonában

„Szántóterületünk 6000 hektár, de a közeljövőben, a feljavított területekkel tovább növekszik. Gabonát, kukoricát, burgonyát termesztünk — idézem az elnök beszámolóját — mert „krumpliország” közepén jár most — nevette el a folytatást — tréfásan így is nevezik Észtországot, mert nemcsak mennyiségre, minőségre is a legjobb burgonya nálunk terem.

80 traktor, 25 kombajn és különféle munkagépek segítségével folyik a szántóföldi munka. A szövetkezet tiszta jövedelme az elmúlt esztendőben 2,5 millió rubel volt, a tagságnak 1 millió rubelt fizettünk.”

Rein Valdur traktoros házáig néhány perc csak az út a szövetkezeti központtól. A ház — ahol 9 éve épített új otthont — szabályos egyenes utca a tanyaközpontban, csupa új házból áll, de ezek az új házak csak méretre egyformák, minden bennelakó saját ízlését tükrözik. Kerítés nem keríti el egymástól a hófehér, kétszintes, csúcs tetős házakat, amelyek szemre csak abban különböznek a régi észt parasztházaktól, hogy a fa már nem kizárólagos építőelemük, inkább csak díszítés, hagyományjelzés a kőházak homlokzatán, erkélyein.

A kapuban a legkisebb gyerek, Lauri szalad elénk, délelőtt csak ő van otthon az édesanyjával, a három nagyobb iskolás. Négy gyerek van a családban, a házuk négyszobás. A két emeleti szobához falépcső vezet, az édesanya-nevelte örökzöld növények és az édesapa-szerezte vadásztrófeák díszítik a lépcsőfeljárót és az emeleti folyosót.

Itt a két nagyobb gyerek, a 15 éves Ülle és a 14 esztendőös Veino szobája. Ülle már csak hétvégi vendég itthon, a közeli város kollégiumában lakik, élel-
miszeripari technikumba jár. Veino, a nagyfiú nyolcadikos, ő gépipari szakis-
kolába készül, akárcsak az apja annakidején.

Rein Valdur kiváló traktoros. Itt úgy mondják: elsőosztályú. (Négy osz-
tályba sorolják, teljesítmény szerint a traktorosokat.) Amikor a siker titkáról
kérdзем (országos aratási versenyt is nyert) egyszerűen ennyit mond: „Köny-
nyű nekem, hisz értek a géphez.”

Életük történetét így foglalja néhány mondatba:

„Húsz éve dolgozom a Május 9-e szövetkezetben. Itt is születtem, az akkori
uradalomban. Apám gépész volt, tanulmánygyó ember, később a városban vál-
lalt munkát, majd újra hazajött, amikor házat és kevés földet tudtunk venni.
Jó gazda volt. Így esett rá a választás — az 1941-es földreformkor őt bízta meg
a földnélküli közösség a z első szovhozszervezéssel ezen a tájon. A földosztóbi-
zottság tagja és a szovhoz első elnöke lett és még abban az évben — a német
betöréskor — az egyik első áldozat. Elfogták, kivégezték.

Édesanyám egyedül nevelt fel bennünket. Hárman voltunk testvérek. Én
a legkisebb. Hét éves voltam, amikor árván maradtunk. De így is tanultunk.
Én lakatosnak, apám után. Technikumot végeztem. Először a gépállomáson, majd
tehergépkocsi-vezetőként dolgoztam, végül, már húsz esztendeje idekerültem
traktoros és gépszerelőnek. A nyári hónapokban — a legnagyobb dologidőben
— 1500 rubelt is megkeresek havonta. Igaz, télen sokkal kevesebb a kereset,
és igaz, hogy aratásidőben nem egyszer 20—21 órát it kitett a munkaidőm.
Reggel 6-tól éjjelig mentünk, éppen csak három órát pihentem s már indultam
újra, hogy rendbe tegyem a gépet a hajnali kezdésre. Igaz, megdolgozom a
pénzért, de panaszra valóban nincs okom. Kilenc éve, hogy saját házámban
lakom, s ahogy a gyerekek nőnek, úgy bővítgetjük, szépítgetjük egyre.

Kétszintes, csúcszetős házak új sora a tanyaközpontban

Leili, az asszony munkahelye a borjúnevelő. Itt elsősorban asszonyok dolgoznak. Igaz, a kereset nem nagy — 130 rubel körül havonta —, igaz, az állattenyésztésben ez az egyetlen munkahely, ahol még kézierővel dolgoznak, de az is igaz, hogy az édesanyák számára itt a legjobb az időbeosztás. A háztáji jószágok gondja — egy tehén, disznók, nyulak, baromfi — is az övé. S természetesen a gyerekeké is, elsősorban, hiszen az édesapa csak télen ér rá jobban és a szabadság idején. A gyerekeket a szövetkezet autóbussza viszi-hozza az iskolába, saját étterme, óvodája is van a közösségnek, de Leili inkább otthon főz, s maga foglalkozik a kicsikkel, hisz a munkába kora reggel és este kell mennie, így a nap nagyrészt a gyerekekkel töltheti.

Közös szórakozások: egy-egy kirándulás, amióta saját autójuk is van, a szövetkezet művelődési házában hetente láthatnak színházi előadást, hétköznapi esteiken pedig könyvek, televízió, beszélgetés.

Rein Valdur épp a párnui üdülőbe készül, most, hogy ősszel csökken a munka, jól esik majd a pihenés.

Ismét Tallinnban

Bejártam az erdőket, parkokat, láttam városokat, falvakat, arcokkal, sorsokkal ismerkedtem, s míg búcsúzóban az alkonyi ég és a szürkéségbe rejtőző tenger játékát figyelem, azon tűnődöm, mi tette ilyen felejthetetlenné számomra az éjsztekkel töltött szűk két hetet?

Talán az, hogy bármerre, ahol jártam — bejelentetten vagy ötletszerűen, váratlanul — mindenütt természetes, keresetlen szóval fogadtak, hogy minden munkahelyen azt láttam: itt valóban ugyanúgy vérrévált a munkaszeretet, mint a csillogó tisztaság, de talán még inkább az, hogy itt valóban mindenki tudása legjava szerint alkot, akár, ha baromfitelepen dolgozó, akár, ha miniszteri előszobában titkár. Valami komoly szerénység s a becsületes munka árasztotta nyugalom fogad mindenütt. A vendégváró tisztelet: aprócska magyar zászló az asztalokon és egy-egy szál őszi virág. Az utolsó napon a főváros utcáit róttuk. Középületek, templomok, bástyák, üzletek. S végigjártuk a tengeröböl hosszát, a kikötősort, a zegzugos régi utcákat, a villanegyedet — ahol a tallinniaiak ízléses, egyszerű, korszerű nyaralói állnak — s az új lakónegyedet. Messze, túl a kikötőn, a tengerparti dűnék között egy fenyőerdő. A fák alatt, a homokdombok fölött gránit- és márványtömbök. Egyszerűek, szinte jeltelenek. Csak egy-egy név, csak egy-egy évszám: ki volt, míg élt az az író, tudós, aki itt pihen, ahová idehallatszik a tengermoraj, ahol a felhők alatt, a fenyők fölött a vadludak szállnak, aki míg élt, a közösségért élt alkotott, azért kapott pihenőt itt, ahol szinte már a végtelen csendjébe nyúlik a táj.

És végül megálltunk egy valószínűtlen nagy színpad előtt, ahol most üres a dobogó, üresek a széksorok, de amely minden nyáron megtelik az éjszakai dalosokkal, ahol több tízezren énekelnek együtt. Dalolnak a tengernek és dalolnak együtt, népviseletbe öltözött szereplők és ünneplőbe öltözött közönség, azzal a nagy, közös örömmel, hogy milyen jó együtt lenni, s milyen jó a közös dalokat együtt dalolni. És ott a tengerparton, a nagy, nyitott hangversenytér üres széksorai közt felcsendül bennem Kodály igaza, aki tudta — akárcsak az éjszakai dalosok —, hogy az ember legnagyobb élménye a közösségi élmény, hogy a közösségi érzéstől csendül egybe, valami csodás harmóniába ez a sokszínű világ.

FEHÉRVÁRI GYÖZÖ

Egy közelgő centenárium elé

— Száz éve született Anton Hansen Tammsaare

Azt, hogy mi mindenre és személy szerint kikre lehetnek büszkéek észt barátaink a világ előtt, még címszavakban is hosszú lenne felsorolni. De bármiféle rangsort állítanánk is fel, Anton Hansen Tammsaare mindenképpen az élére kíváncoznánk. Nemcsak az észteknél, hanem más népeknél is keveseknek adatott meg, hogy egy író ilyen mélyen, átfogón és értőn tárja fel népe sorsát, lelkiületét, mint ahogy ezt Tammsaare tette. Az író az észak-észtsországi albuí tanyavilág szülötte volt. 1878. január 30-án egy Peeter Hansen nevezetű parasztgazda negyedik gyermekeként jött a világra. Sehol sem volt könnyű a paraszti sors abban az időben, hát még itt, ahol a gazdának legföltettebb kincsével, a földjével kellett megküzdenie nap nap után: ha azt akarta, hogy ne posványosodjék el, örökösen áshatta a vízlevezető árkokat, ha szántani akart, előbb a földből minduntalan előbukkanó köveket kellett emberfeletti munkával eltávolítania. S mindhiába. Mert a kövek — s most az írókat idézzük — „szaporodnak, nőnek, mint az istállóbeli állatok, csak nem kell őket gondozni. Szaporodnak, nőnek Isten kegyelméből. A gazda hengergeti, darabolja őket, amennyit akarja, továbbra is ott vesztegel a szürke nyáj a szántóföld közepén, mintha gonosz szellem minden egyes elvett kő helyére újat tenne. De a legelőn és a kaszálón sem jobb a helyzet. A gazda ássa, egyre ássa az árkot, s mire az egyikkel kész lenne, a másik kezd feltöltődni, mintha a szántóföldi kövek éjszakának idején titokban kijárnának az árokpartra, hogy betapossák őket. Van valami titkos kapcsolat a szürke kövek és a fekete mocsári iszap között, együtt dolgoznak a közös cél érdekében — az ember ellen. Így megy ez reggeltől estig, tavasztól őszig, bölcsőtől a koporsóig, nemzedékről nemzedékre.”

Talán hasonló sors várt volna a kis Anton Hansenre is, ha apja, Pohja-Tammsaare tanya gazdája (innen az írói név) szorgos, kitartó munkával nem biztosítja fia számára a felemelkedés egyetlen lehetséges útját, a tanulást. Ez sem ment egykönnyen. A kisfiú kisebb-nagyobb megszakításokkal jó néhány környékbeli iskolát megjárta, mire végre egyben, a väike-maarjaiban huzamosabb időre, három évre lehorgonyozhatott. 1893. és 1896 között tanult itt. Tanítómestere, Jakob Tamm (1861—1907.), a századvég neves észt lírikusa nemcsak az elemi ismeretekre tanította meg, hanem az irodalom rejtelmeibe is beavatta verselgető tanítványát. 1896. őszén a gimnáziumnak kellett volna következnie az író életében, ám erre csak két, otthon töltött és végigdolgozott esztendő után kínálkozott lehetőség. A tartui Hugo Treffner-féle magángimnáziumba került, ami főként magas színvonalával és nemzeti szellemével tűnt ki a korabeli észtsországi gimnáziumok közül. Hugo Treffner iskolája ebben az időben nem egy

olyan tanítványt vallhatott a magáénak, aki jelentős szerephez jutott a következő évtizedek észti kulturális életében. Tammsaare itt ismerkedett meg alapsabban a természettudományokkal és a darvinizmussal, s innen datálható irodalmi munkásságának kezdete is. Falusi tárgyú történetekkel, életképekkel lépett az irodalomba éppen századunk első esztendejében. Első írásainak lapjairól az író szűkebb pátriájának emlékezetes figurái lépnek elénk, háttérükben a mindig kedves, aprólékos gonddal megrajzolt hazai tájjal. Nem voltak még ezek az írások mentesek a korabeli naturalizmus földhözragadtságától, s nem voltak igazi remekművek sem. Tammsaare több találó jellemrajza és mesteri környezetfestése mégis igazán nagy írói sejtetett. S némelyik egy-két évvel később keletkezett írásának mély embersége, líraisággal elegy ironiája, egy-egy találó figurája pedig már a későbbi, alkotó ereje teljében lévő Tammsaarét idézi. Pedig ezek még csak tanulóévek voltak az írónak életben, irodalomban egyaránt. Érettségi után, 1903. őszén Tallinnba költözött, és az újságírói pályát választotta hivatásul, s közben szakadatlanul folytatta szépírói tevékenységét is, témáit javarészt még mindig a gyermekkor, a falusi élet élményvilágából merítve. Életszemlélete a tallinni években nagyot változott, az addig szinte teljesen apolitikus író fokozódó figyelemmel fordult a társadalmi kérdések felé. Ezt nemcsak korabeli elbeszélései tanúsítják, hanem az 1905-ös forradalom idején megjelent cikkei és tanulmányai is. Tammsaare ettől kezdve — noha soha semmiféle politikai szervezethez nem tartozott, a közéleti szerepléstől pedig kifejezetten viszolygott — élete végéig élénken reagált a politika, a társadalmi élet minden rezdülésére. Életműve rá a tanúbizonyság. Ugyanakkor hamarosan azt is belátta, hogy a reakciós cári cenzúra egyre fokozódó nyomása alatt hovotavább lehetetlenné válik, hogy humanista, demokrata eszményeinek újságíróként adjon hangot. Tanulni akart, más hivatást választani. 1907-ben, huszonkilenc esztendőskorában a tartui egyetem jogi karára iratkozott be. A környezet- és életformaváltozás új tematikával gazdagította irodalmi munkásságát. Hősei mind gyakrabban fiatal, utat kereső értelmiségiek. Írói ábrázolásában háttérbe szorult a külső jellemzés, fokozatosan elhalványult a környezet, teret biztosítva hősei elmélyült lélektani ábrázolásának. Ekkoriban írt kisregényeiben, a *Hosszú léptekben* (1908), a *Fiatal lelkekben* (1909) és a *A határon túl*-ban (1910), amelyekkel az észti próza élvonalába emelkedett, szinte jegyzőkönyvszerű pontossággal analizálja elvágyódó, meditáló és nem utolsó sorban szenvedő hősei hangulatait, lelki életét és a világról alkotott lesújtó véleményüket. Tévedés ne essék, Tammsaare nem a szenvelgést állítja piederstálra ezekben a műveiben, hanem kor- és kórképet ad arról a forradalom leverése után ifjú nemzedékről, amelyik a való világban nem érzi jól magát, lázad ellene, de nem lát maga előtt semmi világos célt, és valami megfoghatatlan szépségre, harmóniára vágyik. Kétségtelen, megvolt ennek az életérzésnek a maga társadalmi háttere, de ne feledjük, hogy egyúttal divatjelenség is volt a korabeli Európában. Tammsaare ennek megfelelően hol megértéssel, és együttérzéssel, hol pedig jó adag ironiával közelít hőseihez. A pillanatnyi benyomások, hangulatok rögzítése magával hozta az írói stílus változását is: Tammsaare prózájában egyre gyakrabban ismerhetünk rá az impresszionizmus stílusjegyeire. S hogy ezek tartósan meg is maradtak, abban alighanem szerepet játszott az is, hogy az író életében komoly, hosszú évekre kiható változás állt be. 1911-ben tüdőbajt kapott, kénytelen volt abbahagyni egyetemi tanulmányait, s visszavonulni, Észak-Észtország erdős vidékén élő bátyjához ment gyógyulást keresni. Az ott töltött egy esztendő azonban bebizonyította, hogy az északi rengeteg nem elég hathatós gyógy mód az író súlyosan beteg szervezetének. Orvosi tanácsra hosszabb időt, mintegy

másfél évet, a Kaukázus napfényes vidékein töltött. Útjának eredménye — a majdnem teljes gyógyulás mellett — az észti irodalom egyik legremekebb impresszionista kisregénye, a *Árnyalatok* (1917), amelyben naplóformában örökítette meg kaukázusi tartózkodásának hullámzó kedélyállapotait.

A Kaukázusból hazatérve hosszú időre, csaknem hat teljes esztendőre a távoli északi rengeteget választotta lakhelyéül. Szervezetét még egy veszélyes érműtét tette próbára 1914-ben, majd a teljes gyógyulás évei következtek. Nem teltek tétlenségben ezek az esztendők sem. 1915-ben novelláskötetet publikált — novellisztikájában ekkor kezdtek előtűnedezni a fantasztikus elemek — majd prózaversekre emlékeztető lírai miniatűröket, és költői meséket írt, amelyekben az élet alapvető értékeit, a szerelmet, a bátorságot, a dalt lényegítette költészetté. E művek háttérében nyilvánvalóan a minden értéket kíméletlenül pusztító nagy világégés, a háború állt. Mint ahogy az munkált komor tónusú fantasztikus novelláiban is, amelyekben igen gyakran a sötét, kiszámíthatatlan végzet diadalmaszkodott. Mert, noha az író távol élt a világ zajától, annak eseményeit szakadatlanul figyelemmel kísérte. Példa rá a kötetre menő cikkgyűjtemény, a *Háborús gondolatok*, ami az író korábbi években írott háborúellenes publicisztikáját tartalmazza. E korszak utolsó kiemelkedő műve, a bohém értelmiségi körök frappáns rajza, a *Légy* c. kisregény, melyben az író már megfogalmazza következő alkotói periódusának s nagyepikájának filozófiai alaptételét: Az élet titka a munka.

1919-ben fizikai és alkotóereje teljében Tallinnba költözött, ahol családot alapított, s végre anyagilag is nyugodt, kiegyensúlyozott körülmények között folytathatta munkásságát. Gyakorlatilag mindent tudott és végigpróbált, amire egy nagytehetségű prózaírónak egyáltalán szüksége lehet igazán nagy művek alkotásához. A kitűnő megfigyelőképeség és az érzékletes környezetfestés már kezdő író korában egyik jellemző vonása volt. Lélekelemző kisregényei hősei belső világának ábrázolásához vitték közelebb, impresszionista korszaka pedig a stílus legrejtettebb szépségeire irányította a figyelmét. S mindemellett — noha a parasztság írójának indult — otthonosan mozgott a városi miliőben is.

Az eredmények nem is váratnak magukra sokáig. Tammsaare írásművészete a húszas évek legelejétől teljes pompájában tűndöklől. Ebben az időszakban keletkezett legjobb, legizgalmasabb elbeszéléseinek többsége. Amire külön érdemes figyelni, az az író egyidejűleg meglévő tematikai és stílári változatossága. A fölfelé törleszkedő kispolgárt elítélő, klasszikus módon realista *Száraz sarok* c. novellája és a hátborzongatóan izgalmas, csaknem teljesen a fantasztikumra épülő *A manó* című elbeszélése például csaknem egy időben keletkezett. De nem csupán a tematikai változatosság jellemző az íróra ekkoriban, hanem a műfaji is. 1921-ben megírja az ismert bibliai történetet egyéni módon értelmező *Judit* c. drámáját, ami mindmáig az észti irodalom legjobb színpadi művei közé tartozik, s a következő évben pedig talán élete legjobb kisregényével, *Az erdőárki gazdával* rukkol elő. Ez utóbbival érdemesebb kissé tüzetesebben megismernünk, már csak azért is, mert két magyar fordítása is közkézen forog,* s egyúttal Tammsaare addigi munkásságának mintegy a szintézisét adja. Falun játszódik, miként az a címéből is sejthető. A hatalmas, virágzó korbojai, azaz erdőárki tanya a környék büszkesége, a kigazdák sóvárgásának a tárgya. Ezért és ennek már érdemes élni. Így vélekedik a birtok majdani örököse Anna is, aki látva, hogy apjának, az értelmiségiből lett botcsinálta gazdának nincs elég belső ereje

* A regény első magyar fordítása 1933-ban jelent meg, másodszor pedig új tolmácsolásban *Sötét sziklák* címmel 1970-ben adta ki az Európa Kiadó.

a tanya felvirágoztatása, tanult, városban nevelkedett lány létére hazajön Korbojára, hogy kezébe vegye a gazdaság irányítását. Hamarosan kiszemeli a jövődő gazdát is a szomszédos törpetanyán élő Katku Villu személyében. Villut afféle mihaszna semmirekellőnek tartják a környéken, pedig csupán különb, erősebb, fékeveszettebb a többi magakorabeli legénynél, s ezért nem állhatják. Ez, valamint a saját hirtelensége az oka, hogy már a börtönt is megjárta. Anna azonban azt a férfit látja benne, — s joggal — aki alkalmas volna Korboja gazdájának. Olyannyira, hogy még az sem zavarja, hogy Villunak már van egy törvénytelen gyereke Eevitől, a zsellérlánytól. Villunak, noha nem túlzottan bízik az egészben, kedvére való lenne a dolog: csábítja a finom úrilány, s még inkább a tanya, melynek gazdájaként legmerészebb álmait valósíthatná meg. Ám a tragikus véletlen ismét közbeszól: Villu féktelen természetéből adódóan részegen legénykedni akar Anna előtt, s végképp nyomorékká teszi magát. Anna szereti nyomorékon is, hozzá is menne, de Villu tisztában van vele, hogy Anna férjének mégcsak megtenné, de Korboja gazdájának nem, az egész embert kíván. Véget vet tehát életének. Anna, aki a tragédia után végleg ott akarja hagyni Korboját, Villu törvénytelen gyerekének láttán úgy dönt, hogy marad, s a gyermek felcseperedtéig ő vezeti a gazdaságot, mert olyan tanya ez, amiért és aminek már érdemes élni. Az *erdőúrki gazda* az észti paraszti mentalitás talán leghívebb ábrázolása. A tárgyyszerű leírásnak, a külső történeteknek és a belső lelki folyamatoknak olyan összhangja valósul meg benne, hogy joggal nevezhetjük Tammsaare egész addigi munkássága szintézisének. Érdekes módon a két magyar kiadásának alig-alig volt kritikai visszhangja. Igaz, az alábbi néhány sor, ismerve írója szigorú, sommás ítéleteit, akár egy dicshimnusszal is felér. Veres Péter írta Kner Imrének 1942. május 21-én: „Egy észti regényt, Tammsaarét is elolvastam. Tiszta dolog. A híres Lagerlöf hozzá képest unalmas, kegyeskedő. Az egészben, már ti. az északi népek irodalmához szólva, az az érdekes, hogy azt mindenki természetesen tartja, hogy minden nép írói a népüket adják, s mégis — ugyanazok, akik ezt természetesen tartják más népeknél — a magyar nép igazi íróit meg szeretnék ölni egy kanál vízben.”

Veres Péter anélkül, hogy különösebb észti irodalmi tájékozottság birtokában lehetett volna, ráértett a dolog lényegére: Tammsaare más, igazán nagy írókhoz hasonlóan valóban „népét kívánta adni”, ám jóval mélyebben és teljesebben, mint ahogy azt Az *erdőúrki gazdában* tette. 1925. őszén látott hozzá gimnazista kora óta dédelgetett tervének, az *Igazság és jog* c. regényciklus első részének megírásához. Akkor talán maga sem bízott abban, hogy világirodalmi rangú remekmű kerekedik belőle. Azokat az alapproblémákat és eszméket igyekezett saját népe sorsán át ábrázolni, amelyekkel minden nép és annak minden gondolkodó fia szükségképpen összetalálkozik élete, fejlődése során. A regényciklus öt kötetből álló családregény keretében mutatja be az észti társadalom fejlődését a múlt század hetvenes éveitől a húszas évek közepéig. Az *Igazság és jogban* számos önéletrajzi vonatkozás található. Az első kötetben, ami *Orcád veritékével* címmel jelent meg magyarul, az író szűkebb pátriája, Albu vidékére kalauzolja el az olvasót. A mű cselekménye javarészt a szülői házból hozott élményeken alapul. Eespere Andresben, Vargamági tanya gazdájában, a földdel igazi paraszti makacssággal birkózó konok parasztban, apjának, Peeter Hansennek állított emléket. Ugyancsak élő modell után formálódott a nem kevésbé makacs és állhatatos Tagapere Peeru figurája is, akinél azonban az említett tulajdonságok inkább a kivagyiságban, a magamutogatásban, mások szüntelen lefőzésére irányuló törekvésében mutatkoznak meg. Andres egész élete szakadatlan küzdelem. Küzdelem a gonoszkodásban mindig találékony szomszédal, Pearuval,

küzdelem a napi gondokkal, küzdelem a földdel, ami végül is, hiába az emberfeletti munka, erősebbnek bizonyul az embernél, miként azt már portrénk elején az író szavaival is érzékeltettük. Emésztő, reménytelen küzdelem volt ez. Fia-talon ráment Andres első felesége, a nyúlánk, karcsú Kroot, de még Mari, Andrus második, alkatilag erősebb, lelkileg kiegyensúlyozottabb asszonya is hamarosan elveszítette életkedvét, az egyhangú, szüntelen küszködésben. És a gyerekek sem szerették meg igazán Vargamägit. Felcseperedve igyekeztek elmenekülni onnan, „ahol minden zug a munka, a kínlódás, a gond, a szomorúság, és a kedvtelenség nyomaival van teli”. És a fiúk apáik évszázados szokásaival, életmódjával szakítva új utak keresésére indultak. Így tett Indrek is — alakjában az íróra ismerhetünk — aki a tanulással próbálkozott meg.

A regényciklus második kötete Indrek gimnáziumi éveit követi nyomon. Az önéletrajzi vonatkozások itt sem hiányoznak, az író a Treffner gimnáziumban szerzett élményeit dolgozza fel. A kötet alapeszméje Isten léte körül kering. Indrek, aki otthon abban a hitben nevelkedett, hogy van egy magasabbrendű lény, aki meghatározza az ember sorsát, az iskolában terjedő új eszmék hatására kételkedni kezd Isten létében. Lelki válságok és meghasonulások során át jut el Isten tagadásáig.

A harmadik kötetben Indrekre újabb meghasonlás vár. A cselekmény fő színtere Tallinn és környéke az 1905-ös forradalom idején. Indrek, noha a forradalom oldalán áll, nem forradalmár alkat. Megmarad annak, aki volt: töprengő, vívódó, álmodozó embernek, akit visszariaszt a forradalmi harc keménysége, kíméletlensége. Csalódott hát a forradalomban is. „Minden másként van ezen a földön, mint ahogy feltételezed, megálmodod, elgondolod, eltervezed. A leg-szebb elképzelésből is valami otrombaság lesz, amint megvalósul” — vonja le csalódottan a következtetést.

A negyedik kötet, ami a húszas évek elejének polgári Észtországában játszódik, Indrek házasságának a történetét ábrázolja. Indrek jómódú kereskedő-lányt vett feleségül, abban a reményben, hogy biztos anyagi hátteret tudva maga mögött az ő fogalmai szerint való igazság és jog végre összhangba kerülhet életében. Ám ez az álma is illúziónak bizonyul. Hiába próbálja megérteni a környező világot, nem leli meg azt az eszmét, ami az emberiség továbbfejlődésében vezetne. Felesége Karin pedig, aki azzal a céllal vágott neki az életnek, hogy boldoggá tegyen egy férfit, a természete miatt egyre képtelenebbé válik erre. Életsszomja, nyugtalan és lobbanékony természete affelé hajtja, hogy mind jobban összefonódjék a felfelé törekvő polgárság erkölcstelen világával. A kötet Karin tragikus halálával végződik. A lelki egyensúlyát veszített Indreknek egyetlen lehetősége marad: visszatérni Vargamägire, és a munkában, a földek termővé tételében keresni feledést. Erről szól a ciklus ötödik, befejező kötete, számos szállal kapcsolódva a legelsőhöz. Az árokásás, a csatorna terve, ami az első kötetben megvalósíthatatlan próbálkozás maradt, most lesz valósággá. A munka szeretete, ami az első kötetben öröklött szokás volt, itt válik tudatosan vállalt élet-filozófiává. A munka és a küzdelem az, ami ténylegesen értelmet, tartalmat adhat az ember életének — vallja az író. És ebben a küzdelemben, miként azt egy nyilatkozatban megfogalmazta, meg kell kezdenünk a természettel — ezt példázza az első kötet — meg kell küzdenünk Istennel — ez a második kötet fő motívuma, meg kell vívnunk a harcunkat a társadalommal — miként ezt Indrek a harmadik kötetben tette — és le kell küzdenünk önmagunkat — ez a negyedik kötet alapeszméje — míg végül eljutnak a belenyugvás állapotába, ahogyan Indrek is eljutott a regényciklus befejező részében.

Szép és igaz könyv Tammsaare monumentális munkája. Az író nemcsak

az emberi élet teljességét sűríti bele kétezeröttszáz oldalba, hanem népe újabbnakori társadalomfejlődésének legfontosabb állomásait is. Az *Igazság és jog*, ha nem észtl íródik, világirodalmi tudatunkban alighanem a legnagyobb XX. századi családrégények mellett foglalna helyet. Tammsaare valóban „a népét adta” benne. Igazán méltó volna teljes egészében a felfedezésre.

Az *Igazság és jog* megalkotásával Tammsaare írói pályája csúcsára jutott, s népszerűsége is a tetőfokára hágott. Messze a legolvasottabb író volt hazájában, s sorra-rendre jelentek meg a művei idegen nyelveken is, nevét a Nobel-díj várományosai között emlegették. További írói pályáját azonban cseppet sem befolyásolta a hihetetlen népszerűség és a kirobbanó siker. Megmaradt annak, aki volt: szokásaiban, életmódjában, munkásságában egyaránt: a közélettől félrehúzódo, s talán éppen ezért nagyon is sokat látó, mélyen humanista, ám kissé szkeptikus gondolkodónak, aki sohasem rejtette véka alá kritikus véleményét a környező világról. Ennek gazdag publicisztikájában éppúgy hangot adott, mint írói munkásságában, még az olyan látszólag politikától mentes, pszichológizáló regényeiben is, mint az 1934-ben írott *Élet és szerelemben*, vagy az egy évvel később született *Németet szerettem* címűben is. Egyaránt felfigyelt a kisember sorsának, életének kilátástalanságára és a fasizmus terjedésének veszélyességére. Az előbbi talán az 1930-ban írott, magyarul is hamarosan olvasható *Itáliai utazás* c. lírai elbeszélés szemlélteti a legjobban, az utóbbira pedig a *Király fázik* című, a diktátorjelöltek ellen irányuló gyilkos szatíra a példa.

Tammsaare életének utolsó nagyobb lélegzetű műve, s egyúttal az író hatványúdála, az 1939-ben megjelent *Pokoltanya új sátánja* c.* regény. Az író az észtl népmesekincs két ismert alakjának, a Sátánnak és Ravasz-Antsnak az életre keltésével teremti meg a harmincas évek észtl társadalmának szírporkázóan szellemes szatíráját. A Sátánnak — minthogy a lelkek elosztásának rendje márólholnapra megváltozott a mennyek országában — emberalakban a földre kell jönnie, hogy a saját példájával bizonyítsa, csupán az embereken múlik, hogy üdvözölnek-e, avagy elkárhoznak. A Sátán nekivág ennek a földi pokolnak — az észtl tanyabérlő életútját járja végig — de hiába van emberfeletti ereje és pokoli türelme, mindent azért ő sem bír ki. Különösen Ravasz Antsszal, ezzel a minden hájjal megkent gazdag paraszttal gyűlik meg a baja, aki különféle, rendszerint szép szólamok mögé bújtatott fondorlatokkal lefölozi munkája hasznát, és még abból a kevésből is kiforgatja a Sátánt, amiye volt neki. A Sátánt végülis elhagyja a türelme, és dolgavégezetlenül s csüggedten jelentheti Péternek a mennyek országában: „Hiába éltem a földön, jól tudom.” A *Pokoltanya új sátánjában* teljes fényében csillog Tammsaarenek egy olyan írói sajátsága, amelyről eddig még nem szöltünk, noha minden művében fellelhető: a kitűnő humorérzék.

A vázlatos portré végére érve, úgy érzem, szükségtelen hangsúlyozni, hogy Tammsaare mindenekelőtt regényírónak volt igazán nagy, de maradandót alkotott a rövidebb lélegzetű prózai műfajokban, sőt a drámairodalomban is. Élete, munkássága a példa rá, hogy egy aprócska nép nagytehetségű fia is temérdek kinccsel gazdagíthatja az emberiség ama végtelenül gazdag szellemi tárházát, amit világirodalomnak szoktunk nevezni.

A művei iránti növekvő érdeklődés láttán, melynek kétségtelenül lendületet ad az író születésének közelgő centenáriuma is, talán nem alaptalanul bizakodunk abban, hogy Tammsaare végre hamarosan elfoglalja világirodalmi tudatunkban az őt megillető helyet.

* Magyarul 1959-ben adta ki a Kossuth Könyvkiadó.

Falumúzeum a tenger partján

Napjaink legnagyobb szabású „néprajzi publikációi” Európa szerte az ún. szabadtéri néprajzi múzeumok, amelyek a civilizáció rohamos terjedése elől mentik egy helyre az egy népre, népcsoportra, tájra jellemző építményeket, berendezési tárgyakat és használati eszközöket, s igyekeznek azt régi rendeltetésének megfelelően, érzékletesen bemutatni. Külföldön utazgató érdeklődő turista minden nyelvi akadályt félretéve értelmezheti egy nép falusi-paraszti lakosságának múltját, ha ezeket megtekinti. Mégis, a látogatók közül kevesen gondolnak arra, hogy egy ilyen szabadtéri múzeum nemcsak látványosság, a turista utak egyik programpontja, hanem az egyik legmagasabbrendű, legnagyobb költséggel előállított és igen sok munkát igénylő tudományos publikáció, amely prezentálja egy ország néprajzi kutatásának színvonalát, s maradandó „emlékművet állít” egy kor tudományának állapotáról, elveiről.

A Tallinn mellett 1957 óta létesített szabadtéri falumúzeum sokrétű koncepciójának lényegét akkor érthetjük meg igazán, ha a szabadtéri múzeumot nem

részekre tagolva, tájtípusonként vagy tájtípusok egymáshoz való viszonyában vizsgáljuk, hanem mint egészet, mint egyetlen falut. Az egész így ugyanis minőségileg a részek fölé emelkedik, mert szerkezetében a legjellemzőbb típusú, laza szerkezetű észt halmazfalut mutatja. Az észt falvak többsége ugyanis egészen a XIX. század közepéig ilyen szerkezetű volt. Vannak ugyan ekkor is apróbb táji különbségek: pl. a nyugati partvidéken és a szigetekeken apróbb, tömörebb szerkezetűek a halmaz települések, a Csudától északra nagyobb méretűek, de laza szerkezetűek, a volt livóniai kormányzóság területén, Dél-Észtországban pedig kisebbek, de szintén lazább, kevésbé tömör szerkezetűek, mégis a halmaz jelleg dominál. A laza szerkezetet az okozza, hogy szemben pl. a magyar alföldi halmaz településekkel az észt halmaz települések teljes gazdasági udvarral, osztatlan telekkel illeszkednek egymás mellé. Sőt — irtásos településekről lévén szó a legtöbb esetben — az egyes telkek között még elválasztó erdőterületeket is találunk. Ez a néhány telekből összeálló falvakat nagy kiterjedésűvé, laza szerkezetűvé teszi. Tudnunk kell azt is, hogy ez a szabadtéri múzeum már közepes nagyságú falunak számít Észtországban, s általában a Baltikumban, amennyiben a falutipológiák a 15 porta fölöttieket és alattiakat külön választják és minőségi csoportnak is tekintik a nagyságrendet.

A szabadtéri múzeumban látható laza szerkezetű halmazfalvak fejezik ki leginkább az észt népelet jellemzőit, s mutatják meg legjobban azokat a történeti folyamatokat, amelyek századokon át jellemezték az észt parasztság életét. Ha ennél későbbi állapotot vettek volna alapul, amikor a falvak szerkezetileg tömörültek, illetve irtásos tanyák jelentek meg tömegesen a falvak határaiban, már elfedték volna a legjellemzőbb vonásokat. A laza szerkezetű halmaz települések fejezik ki ugyanis legszembeötlőbb módon azt a sokrétű ok-okozati összefüggést, amely a parasztság életét meghatározta e tájon, s egyben elkülönítette a szomszédos népek életmódjától.

A falvak ilyen szerkezetét alapvetően befolyásolták a földrajzi adottságok. A volt livóniai kormányzóság területén nagy kiterjedésű erdőkkel borított területek alkalmas részeinek kiirtásával keletkeztek a falvak, s az irtásos eredet már eleve ilyen szerkezetet eredményezett. A nyugati partvidék mocsaras jellege viszont a tömörebb szerkezetnek kedvezett: a vízmentes szinten kisebb méretű, de tömörebb szerkezetű falvak szorultak össze. A szigetekeken és a közvetlen tengerparton pedig nem is földművelő, hanem halász települések voltak, s az életforma mind a falu méreteit, mind a tömörebb szerkezetet meghatározta. E térségben egyébként számolnunk kell a hasonló foglalkozást űző svéd falvak hatásával is.

A földrajzi meghatározottság mellett azonban rendkívül fontosnak, vele egyenrangúnak kell tekintenünk a társadalmi viszonyok hatását. Hogy ennek milyen nagy a jelentősége, azt az mutatja, hogy a társadalmi viszonyok megváltozásával a XIX. század közepétől kezdve átalakult az egész észtföld települési képe. A halmaz jelleget, a paraszti gazdaságok faluvá tömörülését már századok óta a birtoklási rendszer határozta meg. A nagyobb falvak középpontjában ugyanis egy-egy földesúri kúria állott, amely a gazdaság igen gyakran fallal is körülvett, megerősített központja volt. Az itt élő idegen (balti német) földbirtokosnak az észt jobbágyok korlátlanul, személyileg alá voltak vetve. A közvetlen személyi függés azt eredményezte, hogy a középkorban még meglévő faluközösségek fokozatosan megszűntek, elveszítették jelentőségüket, s az egy település lakói nem mint egység állottak szemben a földesúrral, hanem elszigetelt családonként, teljesen kiszolgáltatva, nélkülözve a közösség támogatását, a hűbéri társadalomban oly fontos érdekvédelmi szervezet. Fokozta ezt a függést,

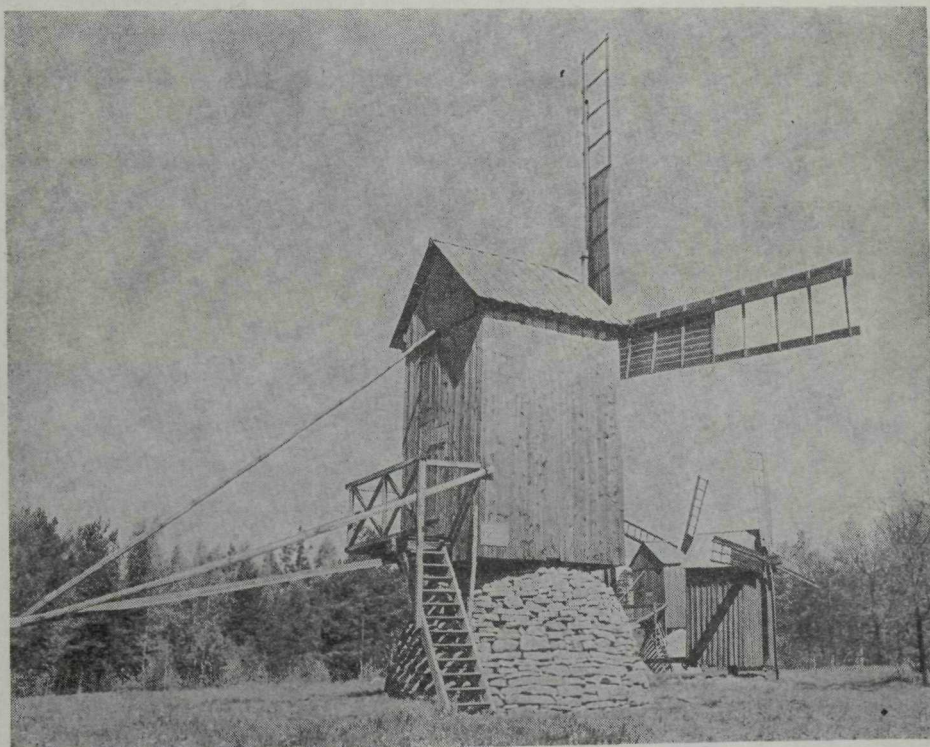
s még inkább eltávolította egymástól a családokat még a svéd uralom idején, 1683-ban bevezetett adózási rendszer, amely minden gazdaságot külön egységnek vett, s nem a telket, a birtokot tekintette adóalapnak vagy pedig a családot, hanem ezen belül is a családi munkaerő nagyságát. Minél több munkaképes felnőtt, s minél több munkaállat volt egy-egy gazdaságban, annál nagyobb szolgáltatásokkal tartozott a gazdaság (természetbeni és főként robot). Így a falu, mint egység nem is számított a földesúr szemében, csupán a jobbágyságok száma és az állatok száma miatt legfeljebb a paraszti gazdaságok. Ez volt a legnagyobb egység, amellyel számoltak. Ez az állapot egyértelműen hozzájárult ahhoz, hogy a falvak középkorban még meglévő zárt gazdasági egysége, s maga a faluközösség végképp megszűnjék, s átalakuljon zárt családi gazdaságok halmazává, lakóhelyek között gyakorlati kapcsolat valójában nincs is. A falvakat a földesúr személye és a már megszerzett birtok tartotta össze. Nem is falvak, hanem lakóhelyek voltak ezek, s ha bővültek, nem volt szűsleges a családok közötti csekély kohéziós erő miatt egy helyre, szorosan falut alkotva egymás mellé települni, hanem nyugodtan nyúlhattak el láncszerűen, szétszórtan egy adott térben, a legalkalmasabb erdőirtásra, földfeltérésre való helyen.

A XVIII. század végén már észlelhető egy nagyobb fokú differenciálódás megindulása is a parasztság körében. Ez a folyamat birtokkal rendelkező parasztságra és birtokkal nem rendelkező zsellérekre osztotta a falvakat. A két kategória között nem volt éles határ, mert a személyi összefüggés olyan erős volt, a földesúri önkény oly nagy, hogy bármelyik pillanatban megszüntethette a birtokjogot a földesúr, áttelepíthette jobbágyságot új területre, illetve a termelő erők alacsony foka eltüntette a két réteg között az életformabeli különbséget. A zsellérek a birtokos paraszttól kaptak munkát. Annak földjén éltek, s feladatuk az volt, hogy a családi gazdaságra nehezedő, elsősorban robotterhet kivédjék, s mentesítsék a családtagokat a túlzott mértékű szolgáltatásoktól. A zsellér a birtokos paraszttól, földjének távolabbi, gyengébb részén kisebb földterületet kapott akkor, ha házas, családost ember volt, amelyre házat építhetett, s itt önállóan gazdálkodott. Családját a juttatott földből tartotta fenn, s ennek fejében köteles volt a gazda és saját robotjának teljesítése a földesúri majorban. A paraszti gazdaságban igen ritka esetben végzett munkát az ilyen zsellér. Ez a gazdazsellér viszony a település szerkezet, a falukép további lazulásához, szóródásához vezetett. Az amúgy is laza szerkezetű halmaz- vagy lánctelepüléseket a zsellérek által a gazda földjén emelt kisebb zsellérgazdaságok övezete vette körül, Mivel az észtt gazdák telkei sohasem a föld közepén, hanem szélén helyezkednek el, érthető módon birtokának ellenkező, legtávolabbi szélét jelölték meg általában a gazdák a zsellértelkek számára. Ez pedig mérhetetlen kiterjedésűvé tette az észtt falvakat, főként a volt livóniai kormányzóság területén, ahol a földművelésnek kizárólagos szerepe volt.

Amikor tehát az észtt falvak laza halmazos szerkezetéről beszélünk, s ezt a szerkezetet egy épület- és telekegyüttesekből álló szabadtéri múzeum elrendezésével kívánjuk reprezentálni, akkor nyugodtan mondhatjuk, hogy a 64 ha-on szétszórt építmények, telekegyüttesek méltóképpen kifejezik egészükben véve ezt a történeti és geográfiai tényezők hatására kialakult állapotot. A nyugati partvidéken és a szigeteken, mint ezt a szabadtéri múzeum ilyen egységei szerkezetükben is jelzik, más volt a települési kép. S nemcsak a már említett földrajzi tényezők hatására, hanem sokkal inkább a foglalkozás jellege miatt. A halászfalvak népessége is hasonlóan kiszolgáltatott jobbági sorban élt, a faluközösség maradványait, bizonyos érdekvédelmi szervezetet azonban nekik sike-

rült megőrizniök. A halászat ugyanis férfierőt igénylő munka. A nők legfeljebb a hálójavításban, halfeldolgozásban segíthetnek. Egy-egy családban pedig soha nincsen annyi férfi munkaerő, amennyi egy halászcsoporthoz elegendő lenne. Ezért itt családi egységekre lehetetlen volt lebontani a közösséget, mert maguk a családok a foglalkozás miatt egymásra voltak utalva. Fokozta ezt az egymásra utaltságot a halászeszközök (csónakok, hálók) közös használata is. Ez az egymásra utaltság már eleve nem engedte az olyan fokú társadalmi fellazulást, mint a paraszti területeken tapasztalhattuk. Az emberek közötti kapcsolat szorosabb volta megmutatkozott a falvak települési képeben is, s tömörebb szerkezetet, de kisebb számú gazdaságból álló halmazfalvakat eredményezett. A halmaz és az ehhez a szerkezethez e tájon jellegében hasonlító lánctelepülések eluralkodása a falumúzeumban kétségtelenül kifejezik azokat a százados problémákat, hosszú időn át ható folyamatokat, amelyek befolyásolták az észtek életét. A falumúzeum érzékelteti azonban a XIX. század második felének állapotát is, amikor megjelennek a falvak között a tanyaszerű szórványok, s melyek ha nem is határozzák meg az észti kultúrtáj jellegét, de mindenesetre már jellemzik a XX. században.

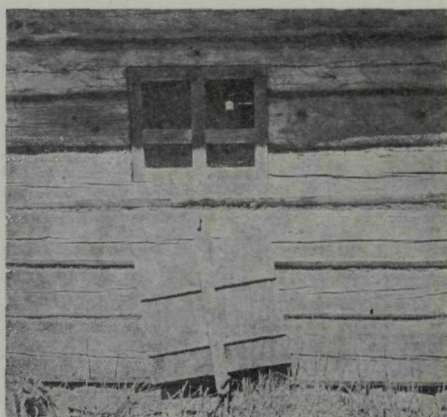
A szórványtelepülések ma főként délen, a volt livóniai kormányzóság területén találhatók, ahol a földművelés volt a fő megélhetési forrás. Ezen a területen a földesúri önkény, a parasztság személyi függősége hihetetlen méreteket öltött, s a földesúr a teljesen jogtalan parasztokat, mint rabszolgákat is árusí-

totta, cserélte, telepítette. A tarthatatlan helyzet, az állandó parasztmegmozdulások a cári kormányt arra indították, hogy 1816-ban az északi részen, az Észti Kormányzóságban, 1819-ben pedig Livóniában megszüntessék a jobbágysági függőségét, s felszabadítsák őket. Ám a jobbágyság felszabadítása során nem kaptak földet a parasztságot, s a volt földesurak továbbra is rendfenntartói jogokat, bírósági jogot élveztek. A parasztságot így gyakorlatilag nem válhatott függetlenné, mert a személyi függés bár megszűnt, a gazdasági annál szorosabban fűződött. Odaláncolta a volt jobbágyságot a földesúri birtokhoz, s ledolgozások rendszerének egész hálójával tartotta fogva őket. Párhuzamosan a földesúr — megszűnve a robot, s legfeljebb ledolgozás formájában biztosíthatott ingyen munkát — megkezdte birtokának átszervezését, modernebb rendszerű, egy tagban fekvő majorságainak kialakítását. Ez pedig azzal járt, hogy a birtokán élő parasztságot megfosztotta a földtől, önkényesen telepítette őket egyik helyről a másikra. A volt birtokos gazdákat jobbára a volt zsellérek távoli, faluszéli övezeteibe helyezték át, a zselléreknek pedig irtatlan, mocsaras, földművelésre meglehetősen alkalmatlan helyeket jelöltek ki, s ezzel nemcsak a faluszerkezet lazult tovább, de megjelentek a falutól távolabb, már teljesen magányosan álló tanyák is az irtványföldeken. A jobbágysági függőségből felszabadult parasztságot minden súlyos teher ellenére is függetlenebbé tett, nagyobb volt a mozgási lehetősége. Tehetősebb részük pénzért vásárolt független birtokot, rendszerint valamely településtől távolabb eső irtványon. A tehetősebb parasztságot önállósulása, tanyaszerű megtelepedése az olcsóbb irtványokon a század második felében tömegessé válik, s ezért van az, hogy a század végén, s a XX. században már jellemző települési forma a szóróvány.

Mindezeknek a folyamatoknak a látható és érzékelhető eredményei a szabadtéri múzeum telkeinek elrendezésében, egészének szerkezetében kézzelfoghatóan megmutatkoznak. Világosan és komplex módon elemzett folyamatok csomópontjait képviselik az egyes objektumok, s az egész és a részek szerkezete. A két világháború közötti kultúrtörténeti, formai-típusológiai kutatások eredményei ágyazódtak itt be az utóbbi évtizedek marxista szempontú gazdasági-társadalomtörténeti háttérű, elsősorban oksági összefüggéseket, folyamatokat feltáró eredményeibe, s hoztak létre egy nagyszabású néprajzi szabadtéri múzeumot.

SZABÓ LÁSZLÓ

KÉPZŐMŰVÉSZET

Újítás és hagyomány

Kétségtelen tény, az utóbbi esztendőekben az észtek festészete erős egyéniségekkel gazdagodott, de még mindig a sokszorosított grafika áll az észti képzőművészet első helyén. Ennek oka nem csupán a műfaj számos kiváló művelőjének tevékenységében keresendő. Hosszú fejlődés, tendenciózus oktatási és szervező tevékenység, tudatos munka eredménye a mai állapot, amelynek jellemzőit tömören úgy fogalmazhatnánk; az észti jelen sajátos valóságának, problémáinak a művészet nyelvén való interpretálása a műfaj legkorszerűbb technikai megoldásaival. Ebben benne van a régebbi és a legújabbkori művészeti korszakok, irányzatok számunkra fontosnak tartott, azaz felhasználható eredménye, mesterségbeli bravúrja, s a közvetlen elődök következetesen megharcolt, sajátosan jellemző észti népisége. Ám ma már mást jelent az észti művészetben is a népi-nemzeti értékek őrzése, áttételesebb, kevésbé konkrét fogalmazású, mint még egy évtizeddel ezelőtt is volt. Egyre inkább mellőzik képzőművésztükben a korábban oly közkedvelt etnografikus elemeket. Különösen a fiatalabbak hajlanak az általánosan elvont, távolabbi körben is ható problémafelvételre, s ennek megfelelően az elvontabb képi jegyek felhasználása felé. S míg a népi motívumokat jobbra az iparművészet, bőrművesség, falikárpit őrzi, a grafika műfaja gondolatiságában és összességében mutat fel határozott észti arculatot. Ez utóbbinak pedig egyik legjellemzőbb vonása magas szinten előadott közléstartamában rejlik. Ezt úgy is fogalmazhatnánk, hogy a legtöbb grafikai lapnak komoly problematikája, gondolatainkat, érzelmeinket megmozgató hatása van. A művészek érezhetően csak akkor ülnek munkaasztaluk mellé, ha valamiről feltétlenül beszélniük szükséges, ha jelentős mondandójuk van. Az észti grafikusok általában nem készítenek több munkát évi négy, öt lapnál. Emellett illusztrációkat, kisgrafikákat adnak kezükből, sőt igen gyakori, hogy más műfaj területére is kirándulnak. De a nagy lapok száma nem sok. S hogy ezt a művek kiérleléséhez, sokszor hosszadalmas megmunkálásához, formálásához szükséges ráfordítási időt nyugodt körülmények között tartani tudják, az állam kielégítő ellenértékű vásárlásokkal biztosítja. A jó szervezés, ami művészeti-oktatási rendszerünkben, a művészek munkájának, a sokszorosított műtárgyak előállításának centralizálásában, az értékesítésben is megnyilvánul, egyik feltétele az összességében jó grafikai tevékenységünknek.

Már az észti képzőművészet kezdeteinél olyan kiváló egyéniségeket találunk, mint Kristjan RAUD, az észti rajzművészet megteremtője, vagy a nemzetközi hírnevű Eduard VIIRALT. A jelenkori észti grafika legidősebb képviselője Evald OKAS, a főiskola tanára, Lenin-díjas, a Szovjetunió Népművésze. Alkotásain keresztül nemcsak az észti ünnepeket, hétköznapiakat, a népviseletet ismerjük meg, de útirajzaiból más országok jellegzetességeit is. Szintén a főiskola tanára, bár jóval fiatalabb Alleks KÜTT. Témáit különféle sorozatban bontja ki, amelyek az emberek egymás közti, a különféle gépekkel kialakult kapcsolataitól,

az ember és a természet viszonyától a tallinni öböl szépségéig terjed. A művész a legreagensebb alkotók egyike, Szolnok 900 éves jubileumára a testvérvárosi kapcsolat jegyében két emléklapot készített.

Vive TOLLI az észt grafikusok egyik legerősebb és leglíraibb egyénisége. Vegyes technikájú lapjai az észt tájak, legendák, mesék költői átfogalmazásai. A fiatalabb generáció népiesebb gárdája alkotja azt a gerincet, amely ma az észt sokszorosított grafika világhírét jelenti. Végtelen tág variációjú fogalmazás, humánus, súlyos gondolatvilágú problematika és magasfokú mesterségbeli kidolgozás nyújtják lapjaik szuggesztív élményét. Herald EELMA munkáit hosszú ideig láthatták a Damjanich Múzeum látogatói. Nagyméretű ceruzarajzai visszaállították a pusztá rajz Rembrandt óta veszendő hitelét, bizonyították, hogy valójában egy szál ceruzával minden elmondható. Briliáns kivitelezésű linóleum-metszeteinek témái szinte a legszélesebb skálán mozognak: az egyén problémáitól a világ egészét érintő gondolatokig.

Különös világ Kaljo PÖLLU-é. Végtelen finom fekete-fehér átmenetekkel modellált metszetein ősi finnugor szokásokat, babonákat kutat. Tudományos igénnyel összegyűjtött adatait képein a régmúlt misztikus természetközelsége, bizonytalan félelmei állatoktól, idegen törzsektől, természeti csapásoktól szinte legendaszerűvé teszik. Ismét más hatásoktól izgalmas Peeter ULAS művészete. Legfrisebb munkáinak különös perspektívái, figurái talán leginkább a fantasztikum körébe vonhatók. Részletgazdagsága, a formákban, a fekete-fehérekben rejlő ellentétei, a rendkívül gazdag bár jószerével ismeretlen növényi és állatvilága borzongással vegyes hatásukban felejtethetetlenek. Concordia KLAR-t utóbb szintén a múlt nyűgözi. Motívumaiban ősi észt díszítményeket elevenít, karcsú leányalakjai kezébe régi népi hangszereket ad. Henno ARRAK líraibb, talán kicsit nosztalgikusabb is. Számára sem közömbös a múlt kincsesháza, de az ő fantáziáját inkább egy-egy eldobott, megrongálódott tárgy, valahonnan előkerülő régi kép, virág, játékszer indítja.

Az 1964-ben ANK néven bemutatkozott művészcsoporthoz az észt grafika ma már izmos ága. Jüri ARRAK szintén nem ismeretlen Szolnokon, önálló kiállítása mellett a Nemzeti Étterem Tallinn termének nagyméretű pannója is őrzi különös ízű tehetségét. Festő, grafikus, ötvös — de rendszeresen illusztrál, sőt ő maga

is írt már saját rajzaival szemléltetett mesekönyvet. Az észti grafika egyik leg-
alapvetőbb ismérve, hogy még elvétve sem találunk hasonló stílusban fogant
munkákat, egymással formailag kapcsolatba hozható művészeket. A legfiatalab-
bak, Tónis VINT, Urmas PLOOMIPUU, Vello VINN más és más formációt,
kompozíciós rendet alakítottak ki maguk számára. S bár többször előfordul,
hogy egy-egy közérdekű témát, például a levegőszennyeződés, a növényzet hiá-
nyának kérdését, a két világrend ellentétének problémáját egymás után felvetik
— a megoldás stílári része mindig más és más, jellemző az alkotó művészre.

Három évtized művészi útja jelentős eredményeket hozott, az észti sokszo-
rosított grafika egy erősen népi alapozottságú, tematikájú és formakincsű indu-
lástól eljutott a mai általánosabban érvényes, elvontabb problémafelvetés izgal-
mas művészi összegzéséig. S tette ezt úgy, hogy a sajátosan észti vonás megőrizve
megmaradt.

EGRI MÁRIA

Bensőséges üzenet: az észti ex libris

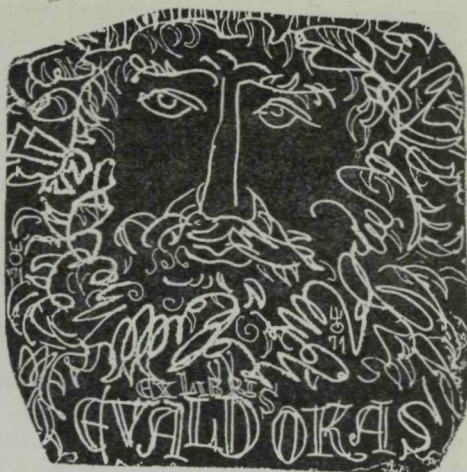
A Szovjetunió nemcsak a világ könyvkiadásában jár élen, hanem a nyomtatott
könyv szeretetéhez, megőrzéséhez kapcsolódó intim grafikai műfaj, az ex libris
kultúra területén is az elsők között szerepel. A fiatal szovjet államban a művészi
könyvjegyek száma a húszas évek elején kezdett el rohamosan növekedni. A
Nagy Októberi Szocialista Forradalom után beállt változások — az analfabétiz-
mus felszámolása, a könyvkiadás rendkívüli ütemű fejlődése, a köz- és magán-
könyvtárak számának növekedése — kellő háttérül szolgált az ex libris művészet
fejlődésének is. E nem különösebben látványos, de nagy példányszámban sokszo-
rosított, a gyűjtők cseréi során terjesztett és ezért egyik legdemokratikusabb
eredeti művészeti alkotások készítésére grafikusnemzedékek legjobbjai vállal-
koztak és vállalkoznak. Mindehhez hozzájárult, hogy az ex libris kultúra és
gyűjtőélet Szovjetunióban élvezi a legnagyobb állami támogatást. Amíg a vilá-
gon mindenütt amatőr egyesületek, klubok jelentetnek meg kis példányszámú,
bibliofil kisgrafikai kiadványokat, addig Szovjetunióban a művészeti könyvki-
adók adják ki az ex libris kiállítások katalógusait, eredeti metszeteket tartalmazó
mappákat, gyakran 10 000 példányos kiadásokban. (Pl. 1971-ben E. N. MINAJEV
500 szovjet ex librist bemutató monográfiája 40 000 példányban jelent meg.)
A Szovjet Tudományos Akadémia Gorkijról elnevezett intézete külön szakosz-
tályba foglalja össze a gyűjtőket, ez az intézet rendezi meg évről évre Lenin-
grádban a szovjet ex libris bemutatóját. E kiállításokon a Szovjetunió népeinek
legjobb művészei vesznek részt, közöttük nagyszámú észti grafikus, hírt adva
az Észti SZSZK könyvkultúrájáról, ex libris művészetének bibliofil és művészi
értékéről. Az észti kisgrafikák hamarosan népszerűek lettek a szovjet és külföldi
gyűjtők körében egyaránt. Hozzájárult ehhez a nemrég elhunyt kiváló tallinni
művészeti író és gyűjtő, Paul AMBUR által 1962-ben Moszkvában rendezett észti
kiállítás, amely 36 művész 500 könyvjegyet mutatta be. Az észti grafikusok hazai
sikereit rövidesen követték a külföldi elismerések is. Ex libriseik ma már minden
jelentős nemzetközi kiállításon ott találhatók. Sikereiket mi sem bizonyítja
jobban, hogy az idei, 1977. évi malborki Nemzetközi Ex Libris Biennálén szereplő
14 szovjet művész között 6 észti grafikus lapjait tekinthették meg a látogatók.

Az ex libris gyűjtőélet, a hazai és nemzetközi csere, a rendszeres kiállítások az Észt SZSZK-ban közügy. A Kulturális Minisztérium támogatásával évente megrendezésre kerül az újabban készült ex libriseket bemutató reprezentatív kiállítás. A gyűjtők a Gorkijról elnevezett Tallinni Központi Könyvtárban működő klubban tevékenykednek, többnyire ez a könyvtár a gazdagon illusztrált ex libris kiadványok egyik kiadója is.

Az alig másfél millió lakosú köztársaságban évente átlagosan 500 új könyvjegy készül. Az ezekről tudósító kiállítások mellett a különböző intézmények, klubok számos egyéb tárlatot szerveznek: egyéni, tematikus kiállítások mellett gazdag választékot kínálnak egyéb szovjet valamint külföldi művészek kisgrafikai alkotásaiból. Különösen tematikus kiállításaik jelzik az ex libris meghitt kapcsolatát a társadalmi valósággal. Csak két példát említünk. 1969-ben „Tallinn az ex libriseken” címmel rendeztek kiállítást, amelyen észt művészek mellett egyéb szovjet grafikusok tallinni motívumokat tartalmazó könyvjegyei is szerepeltek. A kiállítás nemcsak érdekes művészi élményt nyújtott, hanem a legnevesebb módon ismereteket is közölt, leíró katalógusának művelődéstörténeti jelentősége is nagy. A fasizmus felett aratott győzelem 30. évfordulójára a Nagy Honvédő Háború 70 észt veteránja részére készült könyvjegyekből rendeztek kiállítást. Ilyen és hasonló tárlatok sorai talán jól jelzik a fejlett könyvkultúrától elválaszthatatlan ex libris nagy népszerűségét, a mindennapi életben való jelenlétét. Erről a jelenlétről csak egyetlen példát említsünk még. 1972-ben Tallinnban egy 64 lapos, színes mellékletekkel illusztrált angol nyelvű kiadványt jelentettek meg a köztársaságról külföldi érdeklődők tájékoztatására. Míg a kiadvány egyetlen tanulmányban nyújt rövid áttekintést a jelenkori észt művészetről, addig önálló, illusztrált cikkben ismerteti az egyik legnépszerűbb ex libris művész, Richard KALJO pályafutását!

Mi az tehát, ami az észt ex libris hazai és nemzetközi megbecsülését elősegíti? Elsősorban a mában gyökerező, korszerű mondanivalók modern — az ex libris hagyományos jelképrendszerét megújító — kifejező eszközökkel történő közlése. Mindemellett az alkotók szívesen nyúlnak vissza az észt népművészet szín- és formakincséhez, sajátos, bensőséges hangulatot teremtve ezzel könyvjegyeiken. A művészi színvonal magas mércéjéhez hozzájárul, hogy a legjobb grafikusaik készítenek rendszeresen ex libriseket, nemcsak kiszolgálják a tömeges megrendeléseket, hanem legbensőbb kifejezési lehetőségükké váltják át a műfaj adottságait. Az önálló vagy gyűjteményes grafikai tárlatokon ezért szerepelnek mindig ex librisek is, jól illusztrálva, hogy a tenyérynyi metszetek készítése a feladat „nagyságát”, az önkifejezés mértékét tekintve egyenrangúak a nagyobb méretű képgrafikákkal.

Nem csodálkozhatunk tehát azon, hogy a mai észt ex libris egyik legjelentősebb képviselője Evald OKAS az észt és szovjet kultúra kiemelkedő egyénisége, a tallinni Képzőművészeti Főiskola professzora, a Szovjetunió Népművésze, a Szovjet Tudományok Akadémia levelező tagja. Többnyire réztechnikájú ex libriseinek száma meghaladja az 1300-at. Lapjain hol egyetlen bravúros vonallal alakítja ki az egész kompozíciót, hol a vonalak kusza tömegéből emeli ki képeinek lényegét. Nagyszerű rajzkészsége, bravúros könnyedsége a legváltozatosabb technikai megoldásokra teszik képessé. Emberközpontú művész: humanista világszemlélete méltán emelte arra a magaslatra, amit az európai művészetben elfoglal. Elsősorban figurális kompozíciók jellemzik az Észt SZSZK Érdemes Művészenek, Richard KALJO-nak fametszetű ex libriseit is. A szovjet ex libris legjobb hazai ismerője, GALAMBOS Ferenc így méltatja: „Váratlan ellentétekre épített humorának grafikai kivetítése mulattatóan vonzó, meghök-

J. Anau 75.

kentésében is magával ragadó világot tár elénk. Cinkos mosolya nőkről férfiakra, férfiakra nőkre villan, nemcsak nevet, nevetet is. Kamaszos negédességének mézéből kiérzik egy csepp ecet fanyarkás-savanykás íze, a humor álarca mögött azonban egy filozófus rejtőzik. Virtuóz művész: ex libris oeuvre-je magányos sziget Európa mai kisgrafikai művészetében, de a maradandóság zászlaját lengeti." A szintén az idősebb nemzedékhez tartozó Johannes JUHANSSO fametszeteit változatos tematika jellemzi: a tárgyasult világ szinte minden mozzanata új értelmet nyerve jelenik meg lapjain. Berta MÁGER rendkívül finoman megmunkált rézkarcain az ész népművészet, tájak motívumai jelentenek felejthetetlen élményt. Ez a kötődés — más és más módon — jól szemmel kísérhető az ex libris művészek első nemzedékéhez tartozó alkotók tevékenységén. Közülük a legismertebbek: Kaivo KOLKA, Arkadio LAIGO, Esko LEPP, Richard MUTSO, Leida SOOM, Asta VENDER stb.

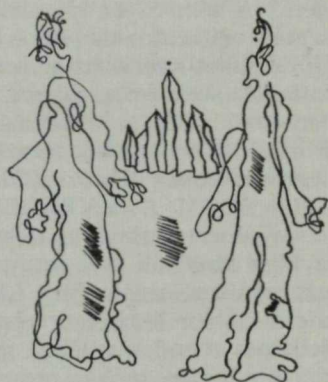
Külön tanulmányt igényelne a fiatal művészek méltatása, ezért csak néhányukat említjük meg, mintegy jelezve az egyéni kifejezési módok változatosságát, sokszínűségét. Jüri ARRAK ötvösmunkái mellett elsősorban színes, linómetszetű ex libriseket készít. Zömök, stilizált alakjai, angyal és ördögfigurái jelképes mondanivalókat sugallnak. Silvi VÄLJAL fekete-fehér metszetein vidám bohócok, mókás mesefigurák, derűs érzelmességet sugárzó kéz- és virág-motívumok jelennek meg. Miniatur rézkarcai rendkívül népszerűek. Szintén réztechnikájú, gyakran kézzel színezett, gazdag ornamentikával díszített ex librisei szereztek megbecsülést Vive TOLLI-nak. Mart LEPP néhány leegyszerűsített figurális kompozícióból szerkeszti meg ex libriseit.

Mint említettük, a nagyszámú alkotóművészt még sokáig sorolhatnánk, célszerű azonban elsősorban az ész ex libris értékeire felhívni a figyelmet, bár a kölcsönös érdeklődésnek már nemes hagyományai vannak mind az Ész

SZSZK-ban, mind Magyarországon. Paul AMBUR a Szovjet—Magyar Baráti Társaság védnöksége alatt Tallinnban 1963-ban, április 4—11 között — hazánk felszabadulásának ünnepére — magyar ex libris kiállítást rendezett. A kiállítást, amely 300 lapot mutatott be, nagy látogatottság és jelentős sajtóvisszhang kísérte. A mai észt ex libris művészet bemutatkozására Magyarországon — szintén Paul AMBUR közreműködésével — 1968-ban az Országos Széchenyi Könyvtárban került sor. A kiállító művészek — Henno ARRAK, Johannes JUHANSSO, Richard KALJO, Enn KERA, Ernst KOLLOM, Esko LEPP, Richard MUTSO, Evald OKAS, Vive TOLLI, Asta VENDER, Silvi VÁLJAL és Edgar WALTER — kisgrafikai méltán keltettek feltűnést az ex libris gyűjtők körében is. A szovjet ex libriseket bemutató hazai kiállításokon szintén rendszeresen találkozhattak a látogatók az észt könyvjegyekkel. E tárlatok sorából csak az 1970. évi, budapesti Nemzetközi Ex Libris Kongresszus alkalmával szervezett kiállítást említjük meg, ahol 5 észt művész szerepelt a hivatalos szovjet anyagban. Szolnok megye és az Észt SZSZK baráti, kulturális kapcsolatai során szintén ismertebb lett az észt ex libris. A Szolnokon, 1967-ben rendezett észt grafikai és iparművészeti kiállításon — egyéb alkotásaik mellett — bemutatásra kerültek Henno ARRAK, Richard KALJO, Avo KEEREND, Esko LEPP, Evald OKAS, Vive TOLLI könyvjegyei is. Jüri ARRAK ex libriseit a Damjanich János Múzeumban tekinthette meg a közönség. A Jászberényi Városi-Járási Könyvtár — amely évek óta jelentős ex libris gyűjtő, cseretevékenységet folytat — 1974-ben az Ünnepi Könyvhét országos Szolnok megyei megnyitója során az első észt könyv születésének 450. évfordulójára 6 észt művész mintegy 150 ex librisét mutatta be. A kiállítás alkalmával — többek között — Evald OKAS professzor 30 eredeti rézkarcot, litográfiát ajándékozott a könyvtárnak.

A könyv megőrzésére készült, de már önállósuló kisméretű művészeti alkotások kitűnően tudósítanak az észt grafika újabb eredményeiről és sokoldalú bepillantást nyújtva a könyvszerető szovjet—észt ember hétköznapijaiba, egymás megismerésének, megbecsülésének újabb, sajátos ízű lehetőségeit teremtik meg.

ARATÓ ANTAL

EX LIBRIS
JÁSZBERÉNYI
VÁROSI-JÁRÁSI
KÖNYVTÁR
ÉSTICA

Egy kis visszatekintés

A rokon nyelvű népek költészete — ahogy Képes Géza írta régebben — nálunk mindig olyan földbe taposott táltoscsikó, mint amelyet a vogul ősköltészet egyik ifjú hőse ás ki az istálló omladéka alól. Az a lótetem — a népköltészetbeli — az élet vizétől táltoscsikóvá változik, egyik orrlíkából füst csap ki, a másikkól meg szikrák szállnak, és ég meg föld között reptű gazdáját. A finnugor népek költészetét ilyen omladékok alól kellett életre menteni; az évezredek hagyományokból sarjadó új irodalmak aztán hamarosan világhírbé léptek. Elsőként a finn és az észti.

A magyar olvasó minden finnugor nép irodalmában talál rokon hangokat — a cseremisiz dalok édestestvérei a magyar népdaloknak, a jegestáji lapp ének néhány sora szinte Balassi Bálint tavaszi kedvével beszél a naphoz, Kazany városa is olyanformán épül a mordvin népköltészetbe, mint Déva vára a magyar balladában —, az észti irodalommal ismerkedve azonban többször az észti és a magyar történelem és irodalom hasonló küzdelmeire is gondol. S akit a jó szerencséje, ha rövid időre is, elvezetett Észtországba, az még a tájak rokonságán is eltűnődhetett. A rozsvetés a kék búzavirágokkal, az összeboruló kukoricák s a szétszórt tanyák Timár Mátét is a magyar Alföldre emlékeztették, Tallinn meg Budapestre. Olyan városra, kicsiben, amelynek „van Budája, Pestje, a Duna helyett tengere, évezredek történelme, lakosa is majd két Szegednyi.” S magyar szó is hangzik benne: a rádió közvetít magyar nyelvórákat és muzsikát bőséggel, a színházakban az Ember tragédiája éppúgy repertoárdarab, mint Shakespeare Othellója. Petőfi, Ady, József Attila, Móricz, Szabó Pál és Sánta Ferenc művei sorakoznak a könyvesboltok kiarakatában; valamennyit eredetiből fordították. Volt, amelyet már folyóiratból, hogy az észti olvasók is kése-delem nélkül megismerjék. Jelentős íróink közül is többen fordítottak magyarból, így Ellen Niit, Jaan Kross, Tiit Kokla és Laidi Veski. Szinte az egész magyar irodalmat bemutatták már, a „nagyobb fivérnek” járó tisztelettel.

Az észti kultúra tanulmányozásának nálunk is régi hagyományai vannak. Az észti vagy viro irodalomról már 1857-ben megjelent az első összefoglaló tanulmány, Hunfalvy Pál tollából, s ugyancsak Hunfalvy írta meg, 1871-ben, az észti történelem, irodalom és művelődéstörténet első, máig páratlan magyar nyelvű kézikönyvét (*Utazás a Balt-tenger vidékein*). Művét számon tartja az észti irodalomtörténetírás, s megjelent németül is. Így Hunfalvy elősegítette, hogy az európai közvélemény megismerje és befogadja a nemzeti öntudatra ébredt észti nép irodalmát. Bán Aladár az ő munkáját folytatta: hat évtizeden keresztül ismertette, közvetítette az észti irodalmat. Vikár Bélától Képes Gézáig kiváló műfordítók tolmácsolták az észti népköltészetet, s a régebbi és újabb észti irodalmat; Képes Géza egymaga mintegy kétszáz észti verset ültetett magyarra. 1929 óta több mint 30 önálló kötet jelent meg magyarul, s a folyóiratokban, antológiákban is több kötetre menő. Megjelent többek között, mintegy törlesztésként *Az észti irodalom kistükré* (1969), s az *Észti költők* (1975) gyűjteménye is magyarul. Ma már képnk lehet rokon népünk teljes irodalmáról, az első emlékektől kezdve, az észti nemzeti irodalom megszületésén keresztül Szovjet-Észtország irodalmáig.

Az észti irodalmat sok századon keresztül elsősorban a népköltészet jelentette. Bár észti szórványemlékekkel már a 13. századból találkozunk, Lett Henrik Krónikájában, de a körülmények oly mostohák voltak, hogy az irodalom még századokon keresztül csak a népköltészetben bontakozhatott. Az észti történelem nagyon nehéz volt. Finnugor őseik mintegy 4000 éve érkeztek a Balti-tenger délkeleti partvidékére, de békében, nyugalomban, az észtek csak ritkán élhettek, különösen a Nagy Októberi Forradalmat megelőző hét évszázadban. Szinte mindig hódító hatalmak útjába estek. A magyar történelem 150 éves török uralomról és 400 éves Habsburg-elnomásról beszél, az észteken 7 évszázadon keresztül — 1227-től 1918-ig — németek, dánok, svédek, oroszok uralkodtak, felválvta, de megszakítás nélkül, egymással is hadakozva, de valameny-

nyien főként az észteket pusztítva. Néhány dátumot hadd jegyezzünk ide: 1227—1238 között a német lovagrend trónol az észti földön; 1238—1346: dánok szállják meg az észteket; 1346—1561: a Német-Lironi-Teuton Rend; 1561—1710: a svéd megszállás éve. Ezt követi a cári uralom, 1710 és 1917 között; majd a német katonai megszállás 1918-ban.

Ezek az évszámok olyasmint jelentenek az észti történelemben, mint nálunk Mohi, Mohács, Nagymajtény és Világos. Csak még súlyosabb és tartósabb következményekkel. Az országot végigpusztították, a férfiakat leölték, a nőket, gyermekeket elhurcolták. Többször emberöltőknek kellett eltelni, hogy az észti nép lélekszáma a hódítás előtti lélekszámot elérje. 1200 körül mintegy 200 000-en lehettek, de számuk még a 20. század elején is csak közelítette a milliót. Olyan nagy volt a nemzeti és szociális elnyomás századokon át, hogy nemzeti értelmiségük csak a 19. század második felében alakulhatott ki. S nyelvújításra volt szükségük — a 20. század elején.

A nehéz, nagyon nehéz századokban a szabadságért újra meg újra fegyvert emelő népnek a népköltészet volt a megtartó ereje, amelyben bánatát, s vágyait is kifejezhette. A monda szerint Kalevipoeg, az észtek királya, legyőzte magát az ördögöt is; őriznie kellett az ördög barlangját, hogy őrhelyét el ne hagyhassa, az égi hatalmak egy sziklarepedésbe szorították be a karját. Ha majd megrendül a föld, eljön a világégés, kiszabadítja a karját, s megváltja népét a rabságból.

Ez volt a remény. Ez a világégés be is következett az első világháborúban, de a szabadító erők már előbb kezdtek gyülekezni a folklór segítségével. A *Kalevipoegnak*, az eposzra fűzött észti népköltészet kincsnek óriási volt a jelentősége a nemzeti érzés serkentésében s az irodalom fejlődésében. A megjelenésével (1861) kezdődő mintegy három évtizedes korszakot a „nemzeti ébredés korának” nevezi az irodalomtörténet. Csofánál szebb, ami következett: az észti nép kiszabadította magát a rabságból, otthont épített magának.

Természetesen már nem szörnyekkel, nem sárkányóriásokkal küzdve, hanem, mint Kristian Raud Kalevipoeg-illusztációiban Kalevi: várat, házat épített, követ, gerendát hordva a falakhoz.

Igen nagy mértékben a irodalom segítségével. A letaposott nép a dalban őrizte meg magát, és támadt új erőre,

s az irodalom segítette nemzetét emelkedni. Juhan Smuul jól mondta: „A népmentés feladatát a múlt század közepéig, a Kalevipoeg megjelenéséig a szájhagyomány, a népdal, az íratlan irodalom végezte el. A 60-as évektől kezdve viszont a népi eposz megalkotóitól, Faehälmanntól, Kreutzwaldtól, az áldott emlékü gyűjtőkön, Jakob Hurton, Eise-nen Kallason, Jansenen, az irodalmi élet megindulását jelentő „Perno Postimess” szerkesztőjén, a nemzeti romantikus Lydia Koidulán, a regényfejedelmeken, Eduard Vildén, Anton Tammsaaré, Tug-lason, Gustav Suitsn, Hinten, Semperen, ha akarjatók, Juhan Smuulon át a szocialista realizmus irodalmáig, a máig, majdnem törésmentes vonalat húzhatunk.” Az észti irodalom ebben a vonatkozásban is rokon a magyarral: legnagyobbjai mindig nemzeti, népi felelősséggel szóltak. Az észti irodalom is, akár-csak a magyar, — ha szabad Németh László képét kölcsönözni —, lámpás volt a nemzet kezében, amelynek fényénél útját kereste.

Az észti irodalom és művelődéstörténet egyik legszebb szakaszát az Ifjú Észtország mozgalmához kapcsolja az irodalom története. Olyan nagy tehetségek jelentkeztek az Ifjú Észtország nemzedékében, olyan életet átrendező szándékkal, mint a század eleji Magyarország, a Nyugat nemzedékében. A 20. század elejére Észtország már a polgárosodás elég magas szintjére jutott; kialakult egy népből felemelkedő értelmiségi réteg, amely a szociális és nemzeti kérdésekre egyaránt érzékenyen reagált. Indulni érezték lábuk alatt a földet. Véltek: valami készül a világban, s itt az idő, dűlőre vinni az észtek társadalmi és nemzeti igazát.

Ez az érzület, ez a felismerés viszi az Ifjú Észtország mozgalmába a fiatalokat. Az 1905-ös forradalom évében kezdte meg működését az Ifjú Észtország csoport; lelke, serkentője, programadója az akkor 22 esztendőes Gustav Suits volt. „Legyünk észtek. De váljunk európaivá is” — hirdette. Vagyis a nemzeti és az európai törekvések szintézisét akarta; az észti megmaradás és az európaivá válás kettős célját. Független Észtországot követelt a mozgalom; nemzeti és társadalmi felszabadulást; rokonszenvvel fordultak az európai eszmék felé is.

Gustav Suits verseskönyve, az *Élet tüze* (1905) volt a mozgalom leghatá-

sosabb programja: azokat is magával ragadta, akiket a politikai pártok talán mozdtítani se tudtak volna. Verseiben szinte a magyar Adyra emlékeztető erővel sugallta: a 24. órához közeledik az észti történelem, meghalhat vagy újjászülehet az észti nép. Itt a nagy pillanat, hogy az Ige megszülessék. Éleszteni kell a tüzet, álmolni a holnapot; megváltani, szülőhegyére tenni „Szélsországot”.

Az Ifjú Észtországnak Suits volt a legnagyobb költője; vele kezdődik a 20. századi modernség az észti irodalomban. De a mozgalom sodrában nemcsak az irodalom újult meg; a képzőművészetben is egy új nemzedék jelentkezett. Az európai irányzatokhoz felzárkózó észti művészet álmával.

Bizalommal tekintett ez a nemzedék a politikai társadalmi változások elé. S az észti nép valóban az öntudatosodás útján járt, s ezt a folyamatot nem tudta feltartóztatni a forradalom elfojtása után újra előkerülő kancsuka sem. Az írók még emigrációba kényszerülten is táplálták tovább a tüzet. Az „öreg” Vilde Koppenhágában írta műveit, az „ifjú” Tuglas Finnországban. Tuglasról, az Ifjú Észtország esszéistájáról és novellistájáról jegyezték fel: forradalmi magatartása miatt száműzték hazájából, de a tallinni Estonia színház megnyitására élete kockáztatása árán is hazaszökött, s később is, az idegen uralom bukásáig, minden észti ünnepre hazalátogatott.

S mihelyt jött az új forradalmi hullám a Nagy Októberi Forradalom évében, 1917-ben, egy újabb nemzedék is jelentkezett. A *Kalevipoeg* csodás madaráról *Siurunak* nevezték csapatukat. Az észti irodalom „legszíne-sebb kitöréseként” jellemzik ezt a jelentkezést; lírában Marie Under és Henrik Visnapuu tehetsége lobogott a legfényesebben. Az idő ugyan szinte változatlanul kemény volt, a háború és a forradalmak sepertek végig az észti földön, de végül is eljött a régén várt idő: észti zászló került a tallinni vár fokára. Mintha a nemzeti eposzukban jóslott idő telt volna be: a nagy világrengrésben Kalevipoeg, az észtek mondabeli királya kiszabadítja karját a sziklarepedésből, és csodakardjával megváltja népét a rabságból. Az első világháború, a forradalmak lezajlása után megszületett a polgári észti állam.

A nagy történelmi forduló az észti irodalomban is új szakaszt nyitott: a

neorealizmus gazdag korszakát. A szabadabb lélegzethez jutott nép az irodalomban is felvonultatja a maga legjobb erőit; a jobb lehetőségek közé jutó nagy tehetségek az észti irodalmat európai szintre emelik. Ebben az időben bontakozik ki a prózaíró Tammsaare s a novellista és műkritikus Tuglas munkássága; a lírában August Gailit a neoromantikus hagyományt viszi tovább, Sütiste a realizmus jegyében alkot, s a konstruktivista kísérleteikből a realizmus felé halad Barbarus is. Az írók nagyobb része támogatta a polgári köztársaságot, a „néma korszakban” — Päts fasisztabarát diktatúrája idején — azonban a vezető írók közül már többen — Suits, Tammsaare, Tuglas, Sütiste, Jacobson, Barbarus — ellenzéki magatartást tanúsítottak, mint Jaan Kross írja. A következetesen baloldali írók életműve majd csak később teljesebb ki; Barbarus és Jacobson Szovjet-Észtországban politikai vezető szerepet is vállal.

Kurta ismertetésében még csak utalni sem lehet minden történelmi fordulóra, amely a 20. századi észti lírát alakította, s azokra a szemléleti és formai változásokra is csak hézagosan amelyekben ez a költészet keresztülment. Változhatott azonban bármennyit is formában; lelkiülete, ethosza ugyanaz maradt. Az észti líra közösségi töltésű; az egyes versekben a nagyobb közösség szívverése lüktet, a vágy „a mások szebb élete napjáról, az észtek napjáról”. A lélek mindig rés-állás feszültségű; mintha a fehér papírhoz és a költői hivatottsághoz a fekete fájdalmat is adta volna a sors. Százados, sőt évezredek dulasok és éhezések emléke szigorítja a tekintetet, „itt még a kövek is sikoltanak a junkerek lábanyomától” — mint Visnapuu egyik versében írja. A gondtalan röpködés lehetősége ritkán adatott az észti költőnek. Még a szenvedélyes, forró színpompájú Marie Under sem menekülhetett az észti költők sorsától; a felismert, a szorongató társadalmi gondok — ahogy Képes Géza megfigyelte — hamar elfojtották első versei újjongó színeit; a szerelmes nő édes önkívületét lírájában „a testvérei sorsáért remegő nővér fájdalma” váltotta fel.

Az észti líra erősen patrióta töltésű; a 20. századi észti költők „rendületlenül” az „itt élnek, halnod kell” érzületével beszélnek az észti földről. Nem romantikus hagyomány ez náluk, nem

az észet nemzeti ébredés visszhangja; mindenekelőtt élő meggyőződés. Bárhol is élnek, szívükben őrzik, mint „mesék madarát”, az észet föld képét, s ha kiejtik nevét — *Eesti* —, zengeni kezd a világ. Ezért is lehet olyan gazdag a természeti lírájuk, még a 20. században is. Legmodernebb költőik is gyakorta festik az észet tájat észet ecsettel.

A romantika csábításait elkerülve. Nem szépítik meg a valóságot, nem álmodnak a sovány talaj fölél delibábot. Számot vetnek a tényekkel. Ez a föld sokhelyt gyenge, mészke-kavics, tőzeg-mocsár, de vallják: „lehet a sivatag is otthon, (lehet bölcső) sívó homok is”.

A Petőfit fordító *Ellen Nii* gondolatát idézik ezek a képek, s én Veres Péter mezitlábas énekével érzem rokonnak: „Én nem mehetek innen soha sehova.”

Nem ez az egyetlen hang a 20. századi észet lírában, amely a magyar olvasónak ismerősnek tűnik. Gustav Suits, az Ifjú Észtország harcra hívó költője olyanféle indulatokkal küzdött az észet újjászületésért, mint Ady a magyar ugar feltöréseért. Vagy-vagyokban látásuk, messiás-keserűségük is rokonnak tetszik. Visnapuut is Adyval rokonítják — ahogy a kötet jegyzeteiben olvashatjuk — önmagával és az istennel való harcai. Rokon a két irodalomnak az embereszménye, a nagybetűs Emberben való bizodalma és mégis-morálja.

A lélek mindent számba vesz: az élet sok sebet ejt, szétépi, letapossa a terveket, lehet, hogy sose kapja meg az ember, amit a sorstól vár, mégis szeretnie kell az életet, kíváncsiságot érezni minden iránt, a holnap iránt, „az ember iránt, akiben benne rejtőzik az Ember”. Még azok az észet költők is akik érezték, hogy fiatalon veri őket a földre a vad jégeső, — keserű daccal szóltak mindvégig, az erőszak, a kiszolgáltatottság ellen. Jellemző szimbóluma ennek a „mégis”-érzületnek a parti fenyő és a parti fecske. A parti fenyő (Aira Kaal: *Parti fenyők*), amely küzd a széllel, a tengerárral, göcsörtös görbe, mint a csigalépcső, s mégis a szabad életről beszél, s a megmaradásról, zöldellő reménnyel, akár az erdélyi Tompa László *Magányos fenyője*. A parti fecske pedig (Kersti Merilaas: *Parti fecske*) mindig újrakezdi dolgát, mindig, örökké, fűszálat fűszálra, gallyat gallyra rakva, százaszor, ezer-

szer is, széllel, viharral küzdve rakja, tapasztja, felépíti és megtartja fészket.

Évezredek történelmi tapasztalatok alakították, érlelték ezt a hangot. A küzdő ember eszményét vallják a szovjet-észet írók is. Szótól szóig, mondatról mondatig viszik a lobogót, hitelt, vágyat — Ain Kaalep képét idézzük —, „hogy a föld alól a föld színére (mindenki épségben felérjen)”.

A modern észet líra nemzeti hagyományai mellett szinte minden világ-irodalmi áramlatra figyelt. A próza is. Innen is magyarázható, hogy bár későn indult, nagyon gyorsan bontakozott. A 19. századnak még alig volt észet regénye, a 20. század európai prózájának már az észet irodalom is jelentős műveket adott. Olykor mint ha még a gazdagabb epikai hagyományú irodalmaknál is könnyebben talált volna új utakat. Talán azért is, mert nem volt jelentős prózai hagyománya. Még az orosz irodalmat is köztözte olykor a 19. századi nagy örökség: a széles sodrású, sötétebb tónusú, filozofáló, erkölcsi emelkedettségű epika. Nagy próza volt ez, folytatható is, de a más utakat kereséssel szemben azt sugallta, legalábbis egy ideig, hogy csakis ezt kell és lehet továbbvinni.

Az induló észet prózaírók kötetlenebbül mozogtak, sok irányba tájékozódtak. Az orosz mellett német, francia s főként a skandináv próza újabb hozományait is gyorsan asszimilálták; pár évtized alatt behozták a százados késést. A modern észet próza megteremtői között Eduard *Vildét* (1865—1933) szokták először említeni; vele indult, erősén szociális tendenciával az észet kritikái realizmus. Történelmi regénytrilógiát írt a század elején az 1858-as észet parasztfelkelésről, az urbanizációról, a németesedés kérdéséről, illetve a kíváncsióról.

Az észet próza további stílári fejlődésében azonban Friedebert *Tuglasnak* (1886—1971) talán még nagyobb lett a szerepe. Nagy kísérletező volt, a kezdeti naturalista írásoktól a szimbolista prózaversekre emlékeztető lírai miniatűrökig jutott; elbeszéléseiben minden korabeli művészi áramlat eszközeit hasznosította. Őt tekintik az észet prózai stílus megalapítójának.

A 20-as évek elejével induló neorealista korszak legnagyobb, Európában is ismertté váló észet prózaírójává azonban Anton H. Tammsaare (1878—

1940) nőtt. A naturalizmus határán mozgó falusi novellákkal kezdte, majd értelmiségi tárgyú, impresszionista, lélekelemző kisregénnyel folytatta, s neoromantikus elemekkel színezett ötkötetes regényben (*Igazság és jog*) mutatta be az észti társadalom fejlődését az 1870-es évektől 1925-ig.

Az észti próza a második világháború után is szenvedélyes igazságkereső maradt, s művészi kifejezés újabb útjait is változatlan elszántsággal keresi. A külföldi kritikák is észrevették: az észti próza tele van kísérletező kedvvel és vállalkozó szellemmel. A hagyományosabb nagyregény helyébe egyre inkább a kisregény és a novella lépett; a társadalomábrázolás mellé az emberi pszichének a korábnál is mélyebb, alaposabb felmutatása. Szinte mindenre figyel az új próza, ami a mában élő embert körülveszi és foglalkoztatja, a falu szocialista átalakulásától kezdve a legifjabb nemzedék erkölcsi-emberi problémáig; a nemzeti történelem lezártnak vélt szakaszaira, az öregség gondjaira, s a szép formákba öltöztetett embertelenség változataira. Általános érvényűségre törekszik. Új hangnemet alakított ki; ironikusba, szatirikusba játszó, racionális hangnemet.

Az új keresése közben a saját hagyományaira is természetesen épít ez a próza. *Mats Traat* például az egész 20. századi észti történelmet áttekintő egyik kisregényében (*Tánc a gözkazán körül*), folytatva s modernné hangolva a klasszikus észti parasztrege-nyek hagyományait.

Bármiről is szólnak az elbeszélések és kisregények, — tanú rá A bálvány (1973) c. gyűjtemény — szerelemről, rákról, repülő csészealjról, háborúról, kivesző kis népről: igazságra törő szenvedéllyel kutatják az emberi értékeket, s fogalmazzák az ember emberként való megmaradásának gondját. Az Ifjú Észtország vezérének egykori jelszavát — „legyünk észtek, de váljunk európaivá” — az embert középpontba állító mai észti irodalmi szemlélet ilyenformán fogalmazza át, Bereczki Gáborné szerint: „Mi, akik észtek vagyunk, váljunk jobb és értékesebb emberekké.”

S amennyire a magyarra nemrégiben lefordított drámakötetből, A „Vacsora öt személyre címűből is kitetszik: az emberség, a humánus kérdései meghatározó hangsúlyúak az észti drámairodalomban is. Az észti

színpadnak éppoly része van a nemzeti öntudat ébresztésében és az igaz emberi magatartás ápolásában, mint az irodalomnak vagy a kórusművészetnek; Tartu, Pärnu és Tallinn nagy színházait a század elején közadokozásból építették.

Az irodalom minden műneme segített abban, hogy az észti nép magára találjon, s a népek nagycsaládjában művelt, teremtő népként éljen.

CCZINE MIHÁLY

SZÁMUNK ÉSZTI SZERZŐI

KAPLINSKI, Jaan 1941-ben született Tartuban. Középiskolái elvégzése után szülővárosa egyetemén francia szakot végzett, majd egy ideig behatón és eredményesen foglalkozott a modern nyelvtudományi irányzatokkal is. Verseket 1960 óta publikál, első kötete 1965-ben jelent meg. Költői munkásságán kívül számottevő műfordítói tevékenységgel is büszkélkedhet, 1972 óta szabad foglalkozású író.

KROSS, Jaan. A leggyakrabban fordított, legismertebb észti szerzők egyike hazánkban is. 1920-ban született Tallinnban. Középiskoláit szülővárosában, az egyetem jogi karát Tartuban végezte el. Különféle jogászai munkakörben dolgozott, majd egy ideig törvénytörvények áldozataként bányász volt. 1954 óta szabad foglalkozású író, Tallinnban él. Első verseit még a polgári köztársaság idején publikálta. Az ötvenes évek végén már a legjobb észti lírikusok között tartották számon. Intellektuális látásmódú, rendkívül nagy műveltségű költő. Próza-irodalommal a hatvanas évek végén kezdett foglalkozni, s nemes veretű történelmi prózáival nemzetközli hírnevet szerzett. A négy monológ Szent György ürügyén c. kisregényét például magyarul két ízben is kiadták, legutóbb 1977-ben önálló könyvként a Magyar Helikon gondozásában. Mennykő c. kisregényének fordítását a Szovjet Irodalom 1976-os évfolyamában olvashatjuk. Műfordítói munkásságának kiemelkedő állomása Az ember tragédiája észti tolmácsolása.

KRUUSVALL, Jaan 1940-ben született az észak-észtsországi Eruban. Középiskolai tanulmányait szűkebb hazájában, a főiskolát a moszkvai Gorkij Irodalmi Intézetben végezte. Ennek befejeztével a tallinni filmstúdió munkatársa lett. Első kötete, az Armastuse esimene pool 1973-ban látott napvilágot, ebből való itt közölt írása is. Kruusvall elbeszéléseivel első ízben az Alföld 1976/11-es számában találkozhattak a magyar olvasók.

LUIK, Viivi 1946-ban született. Az általános iskola elvégzése után Tallinnban vállalt munkát, s levelező tagozaton folytatta tanulmányait. Jelenleg szabad foglalkozású író, Tallinnban él. Szinte gyerektől, 1962-ben kezdett publikálni. Lírálja főként üde-

ségével, modern természetszemléletével, változatos formai megoldásaival kellett figyelmet. Eddig öt verseskötete látott napvilágot. Újabb kötetének versei gyakran elvontak, merész asszociációkra épülnek. Magyarul első ízben az Alföld 1976/11-es számában kaptunk ízelítőt költészetéből.

NIIT, Ellen. Szülővárosa Tallinn, egyetemi tanulmányait Tartuban végezte. Első versei 17 éves korában, 1945-ben jelentek meg, azóta több kötete látott napvilágot. Korán megismerkedett Petőfi költeményeivel is, s a költő csaknem minden jelentős versét átültette észti nyelvre, lefordította a János vitézt, az apostolt és a Bolond Istókot is. Válogatott versei 1964-ben oroszul is megjelentek. Magyarra az utóbbi időkben igen sokszor fordították, elsősorban Képes Géza és Rab Zsuzsa. 1970-ben kisgyermekeknek írt elbeszélés-sorozata is napvilágot látott magyar nyelven.

RUNNEL, Hando. Főként a falu költőjeként tartják számon, noha lírai munkássága sokkal egyetemesebb érvényű. 1938-ban született. Mezőgazdasági gépésznök tanult, egészen 1966-ig a mezőgazdaságban dolgozott. Lírájá alapvető ihletője a falusi táj, a falusi emberek. Első kötete 1963-ban jelent meg, azóta jó néhány követte. Magyarul az *Észti költők* c. kötet mutatta be első ízben. Líráján mély nyomokat hagyott az észti népköltészet formakincse.

RUMMO, Paul-Eerik 1942-ben született, apja ugyancsak költő. Észti szakot végzett a tartui egyetemen. 1957 óta publikál, szinte gyerekfővel az irodalmi érdeklődés közepontjába került. Első kötete 1962-ben jelent meg. Katonai szolgálata letöltése óta irodalmi munkásságából él. Intellektuális, filozófiára hajló alkotótól olykor nem idegen a pesszimizmus sem. Versei rendkívüli formai változatosságot mutatnak, és gyakran meghökkentő asszociációs készségről tanúskodnak. Lírájára erősen és termékenyítően hatott az igen gazdag észti népművészeti formakincs. Noha elsősorban lírikusként tartják számon, *Hamupipőke-játék* c. drámája a hatvanas évek kiemelkedő drámai műve az észti irodalomban. Verseivel alaposabban az *Észti költők* c. antológiában ismerkedhetünk meg.

UNT, Mati 1944-ben született. Fiatal kora ellenére hazájában is, nálunk is, hosszú évek óta ismert szerzőnek számít. Mindössze tizenkilenc esztendő volt, amikor első kisregényével, *Az isten veled sárga macska* cíművel felhívta magára a figyelmet. A nagyfokú érdeklődést mindenekelőtt a felnőtt világ álzentságának kamaszosan őszinte feltárásával váltotta ki. A fiatalság szebb, eszményibb világ iránti vágyát az előzőénél jóval magasabb művészi szinten fogalmazta meg *Adósság* c. kisregényében, ami 1970-ben magyarul is megjelent az *Előérzet* c. antológiában. Ugyancsak nemzedéke problémáinak ad hangot a magyarra 1973-ban fordított *Az élet lehetőségéről az úrben* c. kisregényében. Írásművészete az évek folyamán fokozatosan csiszolódott, minden salangtól mentes lett, s ezzel egy időben filozófikusabb s elvontabb is. Komoly sikereket ért el drámaíróként is.

VALTON, Arvo. A legismertebb s talán legkedveltebb észti novellista számos országban. 1935-ben született, középiskolái elvégzése után a tallinni Műszaki Egyetemen folytatta tanulmányait, ahol mérnöki diplomát szerzett. Jó néhány esztendeig mérnökként dolgozott. Első köteteivel 1963-ban jelentkezett. Ebben az észti prózai hagyományok nagy tehetségű folytatójának ígérkezett. Hamarosan azonban sajátos „valtoni” novellastílust alakított ki, ami a líraiság, a groteszk és az ironia sajátos ötvözte. Hazánkban 1970-ben mutatta be első ízben az *Előérzet* c. antológia, azóta világirodalmi folyóirataink gyakran szereplő szerző közé tartozik. Munkásságát *A hurok és más elbeszélések* c. kötetből ismerhetjük meg alaposabban, amelyben az író 1966 és 1975 között írott műveiből kapunk bő válogatást.

VETEMAA, Enn 1936-ban született Tallinnban. Vegyész-mérnöki diplomát szerzett, majd 1960-tól a tallinni Konzervatórium zeneszerzői szakán folytatta tanulmányait. Az irodalomban lírai költőként jelentkezett az ötvenes évek végén. Költői műveiben, oratóriumában eredményesen kísérletezett zenéi és költői tehetsége egyesítésével. Prózaíróként 1965-ben megjelent *Az emlékmű* c. kisregényével váltott ki osztatlan elismerést, melyet számos idegen nyelvre, köztük magyarra is lefordítottak (Alpesi ballada, 1968). Vetemaa nálunk említett kisregényén kívül magyarul is olvasható *A megfáradt ember* (*Előérzet*, 1970), valamint a *Tojások kínai módra* (*A bálvány*, 1973) c. kisregénye. Emellett verseivel is gyakran találkozunk folyóirataink, antológiáink hasábjain. Az utóbbi esztendőekben sikeresen próbálkozott a drámaírodalommal is. **Vacsora öt személyre** c. színműve nemrég jelent meg magyarul.

KÉPEK

A borító első oldalán Herald Eelma A régi Tallinn, harmadik oldalán Evald Okas Észti lányok; a 2. oldalon J. Arrak Testvéri barátság; az 5—6. oldalon Vive Tolli Illusztráció, Városom; a 13. oldalon Henno Arrak Tönkrement körhinta; a 17. oldalon Herald Eelma Kéz; a 18. oldalon Urmas Ploomipou Konzerv; a 19. oldalon Tõnis Vint Este; a 38. oldalon Kaljo Põllu Észti táj. Ex librisek: J. Arrak, Evald Okas (41. o.) Silvi Väljal, Mart Lepp (42. o.)

A SZÁM
ÉSZT SZERZŐI

JAAN KAPLINSKI

JAAN KROSS

JAAN KRUUSVALL

VIIVI LUIK

ELLEN NIIT

HANDO RUNNEL

PAUL-EERIK RUMMO

MATI UNT

ARVO VALTON

ENN VETEMAA

ÁRA 5 FORINT

